

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА
КОММУНИКАЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВАЗИРЛИГИ
МУҲАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ**

Ҳимояга рухсат
Кафедра мудир
п.ф.н., доцент Б.И.Ганиева

201_й. «_____» _____

**ШОИР МУҲАММАД АЛИНИНГ ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНАСИНИ
ЯРАТИШ МАВЗУСИДА**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Битирувчи _____	<u>Жалалова Ф.</u>
имзо	Ф.И.Ш.
Раҳбар _____	<u>Каримова Ҳ.</u>
имзо	Ф.И.Ш
Такризчи _____	<u>Зиёдуллаева Г.</u>
имзо	Ф.И.Ш
ҲФХ бўйича маслаҳатчи _____	<u>Назарова Г.</u>
имзо	Ф.И.Ш

Мундарижа

Кириш.....		
1- БОБ. ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНАЛАР ВА УЛАРДАН Фойдаланиш усуллари таҳлили.....		
1.1	Электрон кутубхоналар хизматлари ва уларни такомиллаштириш масалалари.....	
1.2	Жаҳоннинг электрон кутубхоналари хизматлари ва уларнинг ресурслари таҳлили.....	
1.3.	Электрон кутубхона яратишга мўлжалланган ААКТлари имкониятлари.....	
	1- боб бўйича хулоса.....	
2-БОБ. ШОИР МУҲАММАД АЛИНИНГ ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНАСИНИ ЯРАТИШ АХБОРОТ МОДЕЛИ, АЛГОРИТМИ ВА ҚИДИРУВ ТИЗИМЛАРИ		
2.1	Шоир Муҳаммад Алининг ижод йўли ва ҳозирги фаолияти.....	
2.2	ЭК яратиш ва фойдаланишнинг ахборот модели	
2.3	ЭК яратиш ва қидириш алгоритми	
	2- боб бўйича хулоса.....	
3-БОБ. ШОИР МУҲАММАД АЛИНИНГ ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНАСИНИНГ ТАДБИҚИ ВА УНДАН Фойдаланиш..		
3.1	Шоир Муҳаммад Алининг электрон кутубхонасидан фойдаланиш функционал тузилмаси	
3.2	Шоир Муҳаммад Алининг электрон кутубхонасидан фойдаланиш ташкилий тузилмаси	
3.3	Фойдаланувчи қўлланмаси	
	3-боб бўйича хулоса.....	

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йилнинг 12 январь куни “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тузиш тўғрисида” фармойиш берди.

Ҳозирги кунда матбуот, ноширлик ва ахборот соҳасида тегишли ҳуқуқий асос яратилган бўлиб, 10 дан ортиқ қонун ва 30 дан ортиқ қонуности ҳужжатлар қабул қилинган. 1 677 та матбаа корхонаси, 118 та нашриёт давлат рўйхатига олинган. Замонавий технологиялар билан жиҳозланган Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 14 та вилоят ахборот-кутубхона маркази, туман марказлари ва шаҳарлардаги таълим муассасаларида 200 га яқин ахборот-ресурс маркази томонидан аҳолига ахборот-кутубхона хизматлари ҳамда “Китоб олами”, “Шарқ зиёкори” ва “Ўздавкитобсавдотаъминоти” мажмуалари томонидан китоб савдоси хизмати кўрсатиш йўлга қўйилган.

Ёзувчилар уюшмаси ҳузурида ташкил этилган “Ижод” жамоат фонди томонидан ёзувчи ва шоирлар, айниқса, ёш ижодкорларнинг биринчи китоблари кўп минг нусхада нашр этилмоқда. Шу билан бирга, ушбу муҳим соҳа ривожини билан боғлиқ аҳоли, хусусан, ёшлар ўртасида китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини оширишда бир қатор муаммолар мавжудлигини қайд этиш лозим.

Аввало, бадий, маърифий, илмий-оммабоп, тарбиявий, ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини оширишга қаратилган адабиётларни чоп этиш, улар билан таълим муассасаларини таъминлаш, миллий ва жаҳон адабиёти намояндаларининг етук асарларини саралаш, таржима қилиш ишлари пухта ўйланган тизим асосида ташкил этилмаган. Чоп этиладиган китобларни нашриётлардан ҳудудларга арзон нархларда етказиш, онлайн буюртма бериш ва манзилга етказиш тизими суст ривожланган, шунингдек, аҳолига хизмат кўрсатишда электрон китоб шаклларида кенг фойдаланиш яхши йўлга

қўйилмаган. Шундай долзарб муаммоаларани ҳал этиш учун Президентимиз соҳа мутахассислари олдига бир қанча вазифаларни қўйди:

-мавжуд ахборот-кутубхона муассасалари аҳолининг кенг қатламларига хизмат кўрсатиши зарурлигидан келиб чиқиб, уларнинг вилоятлар, шаҳарлар ва туманлар бўйича жойлашиш ва бўйсунтириш тартибини қайта кўриб чиқиш, фаолияти ҳамда ўзаро ҳамкорлигини такомиллаштириш;

ахборот-кутубхона муассасаларининг, айниқса, таълим соҳасидаги ахборот-ресурс марказлари фондларини шакллантиришда ўқув адабиётлари билан бир қаторда бадиий, маърифий, илмий-оммабоп адабиётлар рўйхатини ҳамда уларни харид қилиш бўйича харажатлар сметасини қайта кўриб чиқиш;

чоп этилаётган китобларни аҳоли ўртасида оммавий ахборот воситалари, жумладан, “Маданият ва маърифат” телеканали орқали тарғиб қилиш, таълим муассасалари, кутубхоналар, маҳаллаларда китоб муаллифлари билан ижодий учрашувларни тизимли равишда ташкил этиш ҳамда таълим муассасалари, айниқса, мактабгача ва бошланғич таълимда ўқиш маданияти ва мутолаа кўникмаларини шакллантириш;

худудларда ёзувчи-шоирлар иштирокида китоб байрами ва ярмаркаларини ташкил этиш, аҳоли ўртасида бадиий жиҳатдан юксак миллий ва жаҳон мумтоз адабиётлари намуналарини тарғиб қилиш, китобхонлар, босма ва электрон китоб ишлаб чиқарувчилар, китоб сотувчилар ҳамда кутубхоначи ва тарғиботчилар орасида танловлар (“Йилнинг энг яхши китоби”, “Энг яхши китобхон оила”, “Йилнинг энг яхши болалар китоби”, “Йилнинг энг яхши аудио китоби”, “Йилнинг энг яхши электрон китоби” каби) ўтказиш тизимини такомиллаштириш.

Мавзунинг долзарблиги. Бугунги болалар эртанги кун халққа айланади, – деди давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев. – Ёшларни китобга қайтаришимиз керак. Ахборот-коммуникация соҳасидаги охириги ютуқларни ўзлаштириш билан бирга, ёшларнинг китоб ўқишга бўлган қизиқишини кучайтиришга, уларнинг китоб билан дўст бўлишига, аҳолининг китобхонлик савиясини янада оширишга алоҳида эътибор қаратиш лозим

бўлади. Президентимиз бу масалани қайта-қайта таъкидлади: Ёшларни китобга, китобхонликка қайтариш керак! Китобсиз келажак йўқ! Олий минбардан янграган бу сўзлар эртаси куниёқ мамлакатимизнинг ҳамма гўшаларида, энг чекка ҳудудларгача аҳолининг барча қатламлари орасида аксадо берган экан, бу албатта ахборот-кутубхона соҳаси ходимларини ҳам сергакликка чорлайди. Чунки ахборот коммуникация технологияларини жорий қилган ҳолда фойдаланувчига ахборотни қулай ва осон етказиш тизимини шакллантириш ва қизиқишлариндан келиб чиқиб китоб ўқишга жалб қилиш каби масъулиятли вазифаларни амалга оширишни тақозо этади.

Шунинг учун ҳам битирув малкавий иши мавзуси “Шоир Муҳаммад Али Аҳмедовнинг электрон кутубхонасини яратиш” деб номланди ва бу мавзу куннинг долзарб маквулари сирасига киради.

Ишдан мақсад ва вазифалари: Фойдаланувчиларга автоматлаштирилган ахборот кутубхона тизими таркибида Шоир муҳаммад али аҳмедовнинг асарлари, мақолалари, шеърлари, сўз бошилари, тўртликларини йиғиб, электрон каталоги ва тўлиқ матнли маълумотлар базасини яратиш ҳамда ахборот-кутубхона муассасаларига тадбиқ этиш.

Юқоридаги мақсаддан келиб чиқиб эса БМИни бажариш вазифалари куйидагилар этиб белгиланди:

- Электрон кутубхоналар ва улардан фойдаланиш усулларини таҳлил қилиш;
- жаҳон элестрон кутубхоналари ва уларнинг ресурсларини ўрганиш;
- шоир, таржимон, ёзувчи Муҳаммад Алининг асарларининг электрон каталоги, элестрон кутубхонаси, унинг ахборот модели, яратиш ва қидириш алгоритмларини ишлаб чиқиш;
- Яратилган электрон кутубхонани амалга тадбиқи учун унинг ташкилий ва функционал тузилмаларини яратилиш.

Тадқиқот объекти ва предмети: ААКТида электрон каталог, электрон кутубхона яратиш жараёнлари ҳамда шоирнинг асарлари ишнинг объекти бўлса, предмети эса элестрон кутубхона яратиш усул ва воситалари.

Ишнинг тузилиши: Битирув малакавий иши кириш, тўртта боб, фойдаланилган адабиётлар ва иловадан ташкил топган.

Ишнинг аҳамияти: Давлатимиз томонидан китобхонлик, шеърхонликка, адабиётсеварликка ыаратиётган эътиборнинг самараси шлароы яратилган электрон кутубхона китобхонлар учун янги қулайлик беради. Бунда шоирнинг барча ижодий маҳсулотлари бир жойга тўпланган ҳолда тўлиқ матнли маълумотлар базаси билан фойдаланувчига тақдим этилади. Ёш авлод бундай меросдан маънавий озуқа олиши уларни нафақат китобхонлигини белгилайди, балки маърифатли, ўткир зеҳнли, жаҳолатга қарши маърифат билан курашувчи бўлиб етишишини таъминлайди.

Электрон кутубхонадан барча турдаги фойдаланувчилар фойдаланишлари мумкин.

1.1 Электрон кутубхоналар хизматлари ва уларни такомиллаштириш масалалари

Бугунги кунда мамлакатимизда 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича [Харакатлар стратегияси](#) асосида барча соҳа ва тармоқларда улкан ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Бу борада жамият ҳаётида эзгу қадрият ва анъаналарни чуқур қарор топтиришга, хусусан, халқимиз, айниқса, ёш авлоднинг маънавий-интеллектуал салоҳияти, онгу тафаккури ва дунёқарашини юксалтиришда, она Ватани ва халқига муҳаббат ва садоқат туйғуси билан яшайдиган баркамол шахсни тарбиялашда беқиёс аҳамиятга эга бўлган китобхонлик маданиятини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ушбу йўналишда тегишли ҳуқуқий-меъёрий базани мустаҳкамлаш, ташкилий-амалий ишларни замон талаблари асосида олиб бориш, бу масалага кенг жамоатчиликни жалб этиш бўйича кейинги пайтда бирмунча ишлар амалга оширилаётганини таъкидлаш лозим.

Айни вақтда ўтказилган кузатиш ва таҳлиллар бу соҳада ўз ечимини кутаётган бир қатор долзарб муаммолар борлиги ва уларни кенг кўламда ҳал этиш зарурлигини кўрсатмоқда. Хусусан, халқимиз, аввало, ёшларнинг маънавий-маърифий, бадий-эстетик талабларига жавоб берадиган китобларни юксак сифат билан чоп этиш, жойларга, таълим муассасаларига вақтида ва мақбул нархларда етказиш, миллий ва жаҳон адабиётининг энг сара намуналарини таржима қилиш, фарзандларимизда болаликдан бошлаб китоб, жумладан, электрон китоб ўқиш кўникмасини шакллантириш, жамиятимизда мутолаа маданиятини юксалтириш билан боғлиқ муҳим масалаларни ҳал этиш долзарб вазифа бўлиб қолмоқда.

Кутубхоначилик соҳасида ахборот технологияларини татбиқ қилишнинг муҳимлиги Республика Президентининг 2006 йил 20 июндаги «Республика аҳолисини ахборот-кутубхона билан таъминлашни ташкил этиш тўғрисида»ги қарорида ўз ифодасини топган. Бу натижаларга максимал даражада эришиш

учун ташкилий, техник ва дастурий таъминотларга эга бўлиш борасидаги яхши ўйланга қарорлар комплекси зарур бўлади. Замон талабига жавоб берувчи автоматлаштирилган кутубхоналарни яратишда RFID технологиясининг аҳамияти катта.

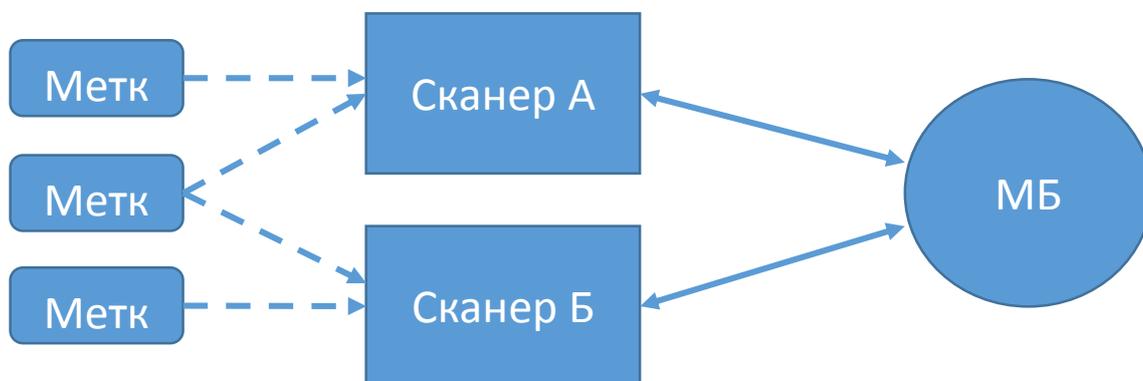
RFID (Радио Фрекуенсй ИДентифисатион) – радио тўлқинли идентификация бўлиб, у ҳужжатларни автоматик идентификациялаш усулларида бири ҳисобланади. Радиосигналлар ёрдамида маълумотлар RFID-меткага ёзиб олинади.

RFID компонентлари қуйидагилар:

RFID-метка – маълумотларни сақлаш ва уларни радио тўлқинлар ёрдамида контакtsiz усулда RFID-ўқувчига узатадиган қурилма.

RFID-ўқувчи (RFID-считывател) – RFID-меткадан маълумотларни ўқиб оладиган ва унга маълумотларни ёзадиган қурилма.

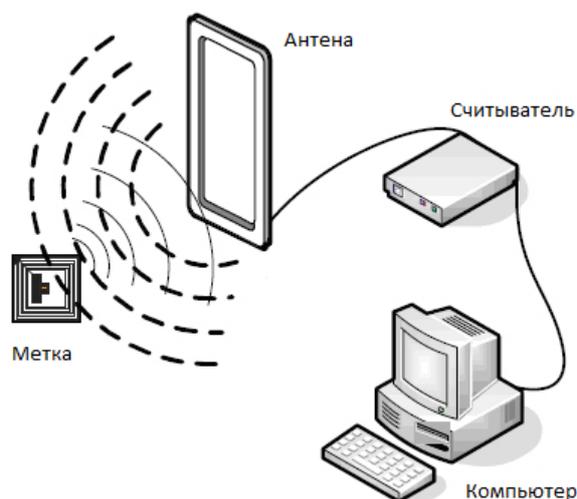
Маълумотлар базаси – меткадаги ахборотга боғланган маълумотлар сақланган сервер.

RFID технологияси моҳияти бўйича бир оз штрих код технологиясига ухшаб кетади, аммо RFID нинг бир қатор афзалликлари бор. Ривожланган мамлакатлар кутубхоналарида ишлатилаётган штрих код технологияси ўз вақтида кутубхоначиларга беминнат ёрдам кўрсатиб келган, штрих код технологияси ёрдамида китоб бериш ва қайтариб олиш жараёнлари тезлашган, хатолар сони сезиларли даражада камайган. Буларнинг барчаси, китобхонларга берилаётган ва қайтариб олинаётган ҳар бир китоб тўғрисидаги маълумотларни қўлда ёзиш заруратини чеклаш ва айти пайтда бу операциялар

тўғрисидаги маълумотларни компьютер хотирасига автоматик равишда киритиш микониятини берар эди. Бу жараёнларни автоматлаштиришда штрих код технологияларидан унумли фойдаланилган. Мазкур технология ёрдамида кутубхона технологияларини автоматлаштиришда муҳим бир муаммо ҳал қилинди, яъни китоб бериш ва қайтариб олиш жараёнлари, ҳар бир китобга бириктирилган штрих код шаклидаги ахборотларни сканер қурилмаси ёрдамида ўқиш орқали автоматлаштирилди. Дастлаб, штрих код технологияларини кутубхона жараёнларига татбиқ қилиш, кутубхонадаги барча жараёнларни автоматлаштиргандек туюлди. Аммо, кутубхоналарда автоматлаштирилмаган яна икки жиддий муаммо бор эдики булардан биринчиси кутубхоналарда ўтказиладиган инвентаризатсия жараёни, иккинчиси эса КБК, УДК ёки бошқа бирор бир классификациялаш тизими асосида жойлаштирилган фонддаги ўз жойига қўйилмаган китобларни қидириш ва ўз жойига қўйиш муаммоси эди. Кутубхоначиларга маълумки кутубхона фондидаги ҳар бир китоб ўз (адресига) ўрнига эга, ўз ўрнига қўйилмаган китоб одатда китобхонлар учун йўқотилган ҳисобланади ва у навбатдаги инвентаризатсия пайтида топилади ва ўз жойига қўйилади. Бундан ташқари, кейинги пайтда кўплаб кутубхоналар «очик фонд» тартибида ишламоқдалар. Бундай ҳолда фондлардан китобларнинг йўқолиши кўпайяди, яъни китобларни «китоб ўғриларидан» ҳимоя қилиш эҳтиёжи туғилади. Бундай муаммоларни штрих код технологияси ҳал қила олмас эди.

Шу билан бирга, баркод (штрих код) инсон ёрдамига мухтож, RFID эса тўғридан-тўғри контактни талаб қилмайди, сониясига юзлаб элементларни ўқишга қодир.

Фондда, бевосита ҳар бир китобга контактсиз, маълум бир масофадан туриб идентификациялаш орқали инвентаризатсия ўтказиш, инвентаризатсия жараёнини тезлаштиришнинг ягона усули ҳисобланади. Кутубхона фондини инвентаризатсия қилиш бу кутубхонада энг узоқ давом этадиган жараёндир. Бунда тоқчадаги ҳар бир китоб қўлга олиниб у идентификация қилинади ва ўз жойига қўйилади. Демак, кутубхонадаги ҳар бир китоб қўл билан ушланиб, тегишли маълумотлар таққосланиб сўнгра китоб ўз урнига қўйилиши керак. Кутубхона фондида 10 000 — 15 000 китоб бўлганда бу шни бажариш унчалик қийинчилик туғдирмайди. Аммо, фонддаги китоблар сони 100 000 — 1 000 000 бўлгандачи? Бундай ҳолда инвентаризатсия бир неча ойга чўзилиши мумкин. Инвентаризатсия учун қанча вақт кетади? Ўз жойига қўйилмаган китоблар одатда, китобхонлар учун йўқотилган ҳисобланади, чунки сўровни бажараётган кутубхоначи китобни махсус шифр бўйича излайди, китобни ўз ўрнидан топмагач, китобхон сўровига рад жавобини беради. Бундай ҳол катта фондга эга ва «очик фонд» тартибида ишлаётган кутубхоналарда кўп учрайди. Чунки «очик фонд» тартибида ишлаётган кутубхоналардан фойдаланаётган китобхонларнинг китобни ўз ўрнига қўймаслик эҳтимоли катта бўлади. Масалан, Ватикан кутубхонасининг «нодир китоблар» бўлими фондида 2 000 000 сақлаш бирлиги ҳажмида китоб сақланади. Бу ерда ўз ўрнига қўйилмаган китобларни излаш муаммоси жуда осон ҳал қилинган, яъни ўз ўрнига қўйилмаган китоб фақат навбатдаги инвентаризатсия пайтида топилиб, ўз жойига қўйилган. Кутубхонанинг «очик фонд» тартибида ишлашининг

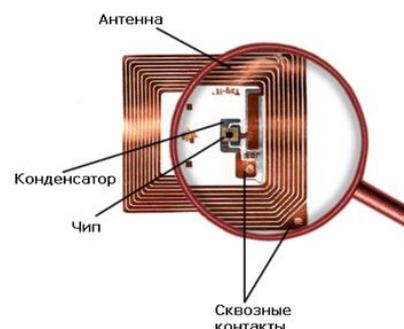
афзалликлари билан бир қаторда камчиликлари ҳам бор. Бундай тартибда ишлайдиган кутубхоналар фонд хавфсизлигини тўлиқ таъминлашлари лозим. Бунинг учун штрих код технологиясидан ташқари, ҳар бир китобга ўғриланишга қарши метка ўрнатилиши ва китоб бериш кафедрасида бу меткалар фаолсизлантирилиши керак. Бундай ҳолда китобхонларга мустақил равишда хизмат кўрсатиш станцияларидан фойдаланиш имкониятлари чекланган бўлади. Шу сабабли ҳам бу соҳадаги барча тажрибалар мувофақиятга олиб келмади. Шундай қилиб, кутубхона технологияларини автоматлаштиришда штрих код технологияларидан фойдаланиш ҳам ўз имкониятлари чегарасига етди. Мазкур технология бугунги кунда замонавий кутубхоналар олдида турган муаммоларни ҳал қила олмай қолди.

Меткалар

Метка антенна ва интеграл схемадан ташкил топган микрочип ҳисобланади.

Меткалар классификацияси:

- Қувват манбасига кўра
- Ишлаш радио частотасига кўра
- Хотира турига кўра
- Қўлланилишига кўра

Қувват манбасига кўра турлари

Метка тури	Пассив	Ярим пассив	Актив
Қувват манбаи	Сканер вақтида	Баттерея	Баттерея
Алоқа	Фақат жавоб	Фақат жавоб	Жавоб/Ишлаш
Макс. масофа	10м	>100м	>100м
Қиёсий баҳоси	Паст	Юқори	Юқори
Қўлланилиши	ЭМК Контактсиз карталар	Электрон божхона тизимлари	Катта ҳажмдаги жисмлар ва

			хайвонлар назорати

Частотасига кўра

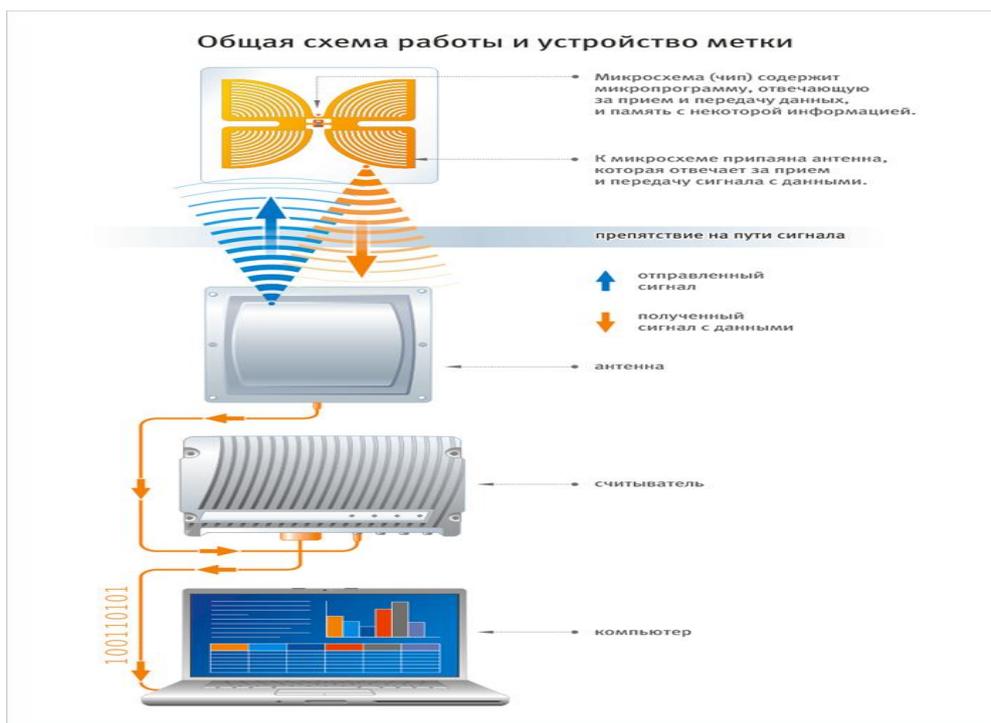
Частота тури	Частотаси	Пассив ўқиш масофаси
Қуйи частота (ЛФ)	120-140 КҲз	10-20 см
Юқори частота (ҲФ)	13.56 МҲз	10-20 см
Ультра-юқори частота (УҲФ)	868-928 МҲз	3 м
Микротўлқин	2.45 & 5.8 ГҲз	3 м
Ультра кенг полосали (УВБ)	3.1-10.6 ГҲз	10 м

Частота тури	Плюс	Минус	Суюқлик / Металл таъсири	Нархи (~)
ЛФ	Қиска масофа	Қуйи ўқиш даражаси Қиска масофа	Таъсир қилмайди	УС\$1
ҲФ	Юқорирок ўқиш даражаси Кенгроқ масофа	Қийин созланиши	Таъсир қилади	УС\$0.50
УҲФ	Юқори ўқиш даражаси Кенг масофа	Сканери қимматлиги Тиббий ускуналарга таъсири	Қисман таъсири бор	< УС\$0.15

Микротўлқин	Кичик ҳажм Юқорирок ўқиш даражаси	Энергия талаб қилиши WiФига таъсири		УС\$25
УWB	Жуда кенг масофа	Актив ёки ярим пассив	Таъсир қилмайди	УС\$5

Метка хусусиятлари

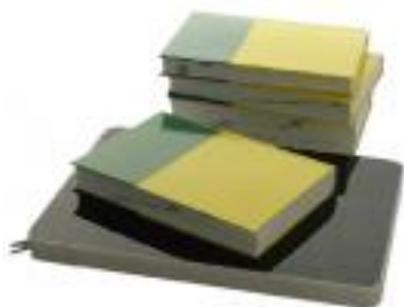
Класс	Номи	Хотира тури	Қувват манбаи	Функциялари
А	Ўғирликни олдини олиш	Йўқ	Пассив	Видеокузатув учун
Б	Фақат ўқилувчи ЭМК	Фақат ўқиш (Рead-Онлй)	Пассив	Идентификатсия учун
С	ЭМК	Ўқиш/Ёзиш	Пассив	Маълумотлар хисоботлари
Д	Сенсорли меткалар	Ўқиш/Ёзиш	Ярим пассив	Сенсорлар

RFID сканнерлар

RFID сканнер меткага маълумот ёзиш ва ўқиш қурилмалари бўлиб, меткаларни тўлқин ёрдамида қувватлаш хусусиятига эга. Уларнинг асосан 2 хил тури мавжуд:

- Стационар
- Мобил

Шу билан АКМларда куйидаги қурилмалардан фойдаланилади:

1. Идентификация дарвозаси

Китобхоналар учун ўтиш жойи 120 см – бу ижтимоий ва оммавий биноларга ташриф буюрувчилар учун рухсат этилган минимал ўтиш жойи. Кутубхонанинг ўқув залидаги ўтиш жойи кенглиги 1,2 м дан кам бўлмаслиги керак.

Ҳужжатларни кўчирилиши ва ўғирланиши назоратини таъминлайди.

Ўз фаолиятини «очиқ фонд» тартибида ташкил этган кутубхоналарда фондни химоя қилиш учун махсус RFID эшик ўрнатилиши кифоя. Бу эшик, кутубхонадан рухсатсиз олиб чиқилаётган ҳар бир китобга нисбатан товуш ёки нурли сигнал бериш орқали эътибор қаратади. Эшик кутубхонанинг АКАТ га уланган ҳолда компьютер экранида кимнинг қандай китоб олиб чиқаяётганлиги акс этади. Бундай ҳолда фондни ўғрилашга қарши стандарт меткалар билан таъминлашга ҳамда бундай меткаларни фаолсизлантирувчи ва фаоллаштирувчи қурилмаларга ҳам ҳожат қолмайди. Радиочастотали метка хотирасидаги сектор ўғирлашга қарши функцияни ҳам бажаради.

2. Хизмат кўрсатиш терминали

Китобларга хизмат кўрсатиш учун терминал:

- Компакт ва енгил корпус;
- Фойдаланишнинг оддий ва қулайлиги;
- Рус тилидаги интерфейс;
- RFID-идентификатори билан ишлаганидек, китоблардаги штрих-кодлар билан ишлаши мумкин.

Амалга ошириладиган жараёнлар:

- Китобхоннинг карочкасини кўриб чиқиш;
- Ҳужжатларни бериш/қайтариб олиш;
- Китоб бериш муддатини узайтириш;
- Ҳужжатлар рўйхати ва квитанциялар муҳри.

Китобхонлик билетлари: Штрих-код, RFID, МИФАРЕ ва ЭМ-Марине.

Терминалларнинг ишчи юзаси баландлик бўйича ўзгариши барча ёшдаги китобхонлар, айниқса имконияти чекланганлар учун хизмат кўрсатишга имкон беради.

3. RFID жавон

Очиқ фонддан фойдаланиш бўйича статистиканинг олиб борилиши;
Бир лаҳзалик идентификация ва қайтариш регистратсияси.

4. Қайтариш ва сортировка станциянинг модулли конструкцияси

5. Китобни вақтинча банд қилиш қурилмаси

RFID афзалликлари

- Қайта ёзиш имконияти

- Тўғридан-тўғри контактнинг шарт эмаслиги
- Узоқ ўқиш масофаси
- Хотиранинг кенглиги
- Бирваракайига бир неча меткаларни ўқиш
- Меткаларни исталган ҳолатда ўқиш
- Ташқи таъсирга чидамлилиги
- Хавфсизлик

Президентимизнинг қарорларида кўрсатилагна мақсад ва вазифалар ижроси юзасидан ахборот-кутубхоналаримизда ҳам турли интерактив хизматларни жорий қилиш бўйича лойиҳалар амалга оширилмоқда. Булар нафақат RFID хизмати балки китобхонни ўзига жалб қилувчи турли ресурслар жаҳон андозаларига мос равишда яратилмоқда. Жумладан, буктрейлер яратиш, QR COD технологияларидан фойдаланиш, китобхон ўрнини банд қилиш, контентни бошқариш тизими ва бошқаларни алоҳида таъкидлаш мумкин.

1.2. Жаҳоннинг электрон кутубхоналари хизматлари ва уларнинг ресурслари таҳлили

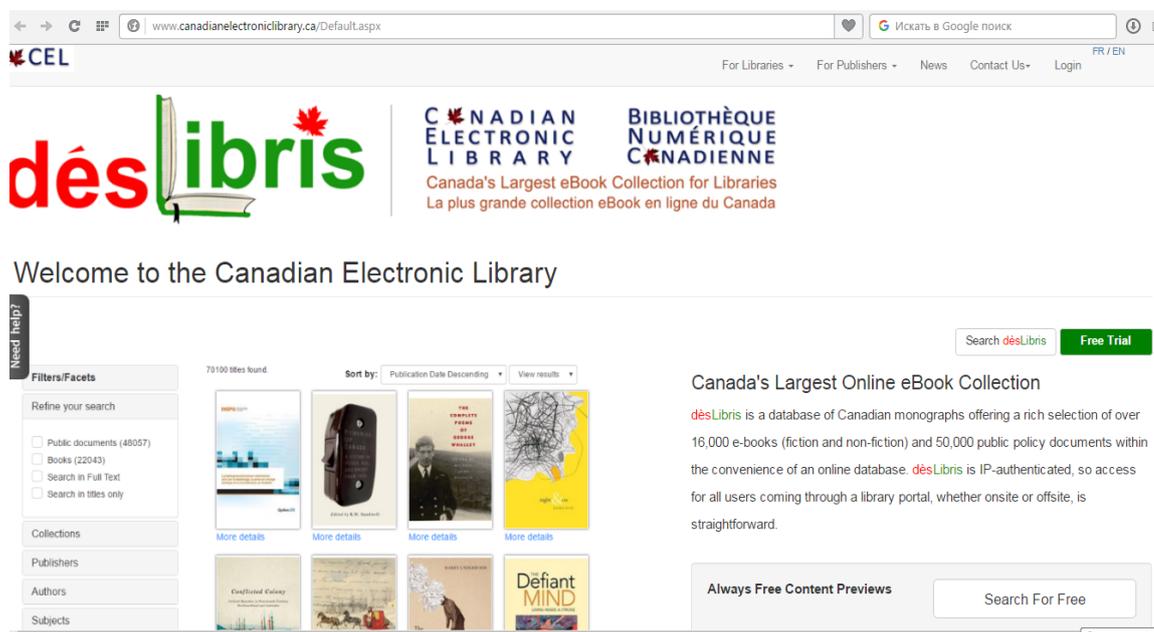
Юқорида таъкидлаганимиздек, элестрон кутубхоналардан фойдаланиш учун интернет тармоғИ керак. Бундан кўриниб турибдики қидирув тизимларига элестрон кутубхона сўровини киритсак, натижалар бир неча мингга яқин чиқади. Шулар орасидан жаҳоннинг энг кўзга кўринганларини сайти интерфейсини ҳам, таркибида мавжуд ресурсларни ҳам таҳлил қилиб ўтамин.

1. CEL-Canadian Electronic Library-

<http://www.canadianelectroniclibrary.ca>

Канаданинг энг катта элестрон китоблари жамланган элестрон кутубхонаси саналади. Бу сайтни desLibris деб аталади. desLibris ўзида Канаданинг монографик, 16 000 электрон китобларини ва 50 000 дастурий

ҳужжатларнинг маълумотлар базасини акс эттирган. десЛибрис сайти очик бўлиб, ундан барча фойдаланувчилар рўйхатдан ўтмасдан фойдаланиши мумкин.

7-расм. десЛибрис сайти интерфейси.

Сайт интерфейси инглиз тили ва француз тилларида кўришимиз мумкин. Сайтда обуна бўлиш учун бир қанча сабаблар келтирилган бўлиб, фойдаланувчини қизиқишини қондирадиган бирон бир сабаб бўлса табиийки фойдаланувчи шу сайтга аъзо бўлади.

Сайт интерфейсида яна бир қанча бўлимлар бўлиб, улар қуйдагилар:

- Сайтнинг олган мукофотлари;
 - Ташқи манбалар;
 - Фойдаланувчилар учун очик китоблар;
 - Мавжуд коллекциялар;
 - Контентлар;
- Ва бошқалар.

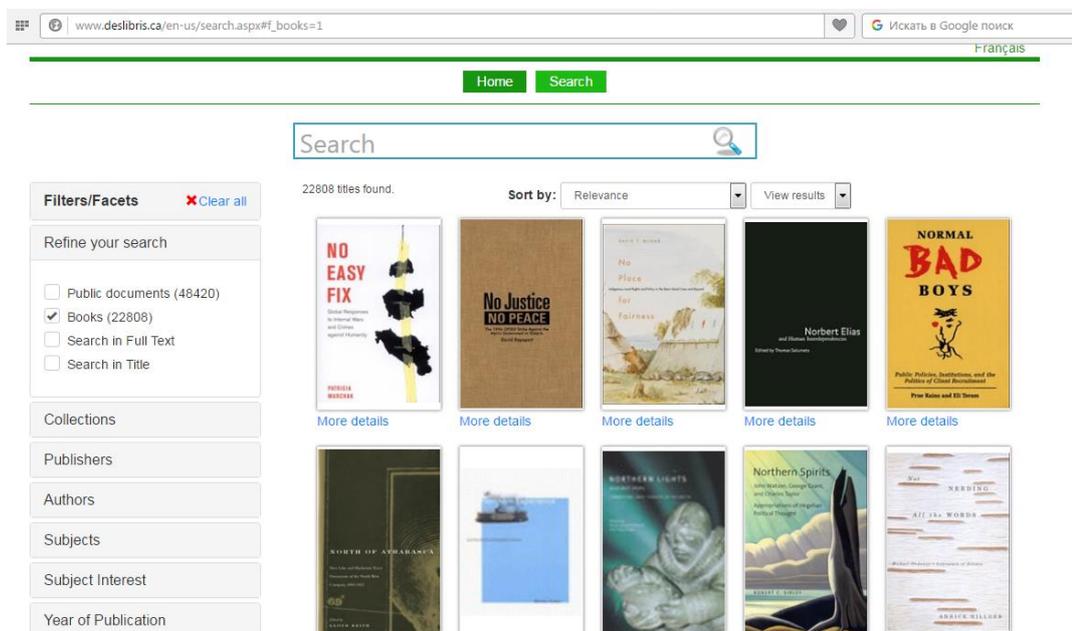
Сайт ичидаги қидирувни тўрт хил амалга ошириш мумкин:

- Тўлиқ матнли қидирув;
- Фақат сарлавҳа бўйича қидирув;
- Ижтимоий ҳужжатлар орасидан;
- Китоблар орасидан;

Ҳозирги кунга қадар қидирилган мақолалардан 70100 таси топилган. Бу статистикани сайда кўришимиз мумкин. Сайтнинг юқори қисмида бешта бандни кўришимиз мумкин. Булар кутубхоначилар учун, нашриётчилар учун, янгиликлар, биз билан боғланиш ва шахсий кабинетга кириш деб номланади. Сайни йиғма элестрон каталог дейишимиз мумкин сабаби Канададаги олий ўқув юртлари билан бир қаторда ташкилот ва муассасалардагинашрларни ҳам ўзида жамлаган ва сайтдан тўғридан-тўғри ўтиш мумкин. Қуида уша ташкилотларнинг рўйхатини ҳамда улар томонидан юкланган ресурслар статистикасини ҳам кўришимиз мумкин:

Сайтнинг асосий маълумотлар сақланган жойига СОНТЕНТ бўлиmidан киришимиз мумкин:

Сайт бир қатор хизматлар кўрсатиши билан бирга асарларнинг муаллифлик ҳуқуқини ҳам ҳимоя қилади, бунинг исботини контент қисмининг биринчи бандидаги Алл сопйригхт боокс бандидан кўришимиз мумкин. Бу ерда муаллифлик ҳуқуқи ҳимояланган асарлар киритилган бўлиб уларнинг сони 22808 тага етган. Улар орасидан қидириш тизими ҳам йўлга қўйилган.

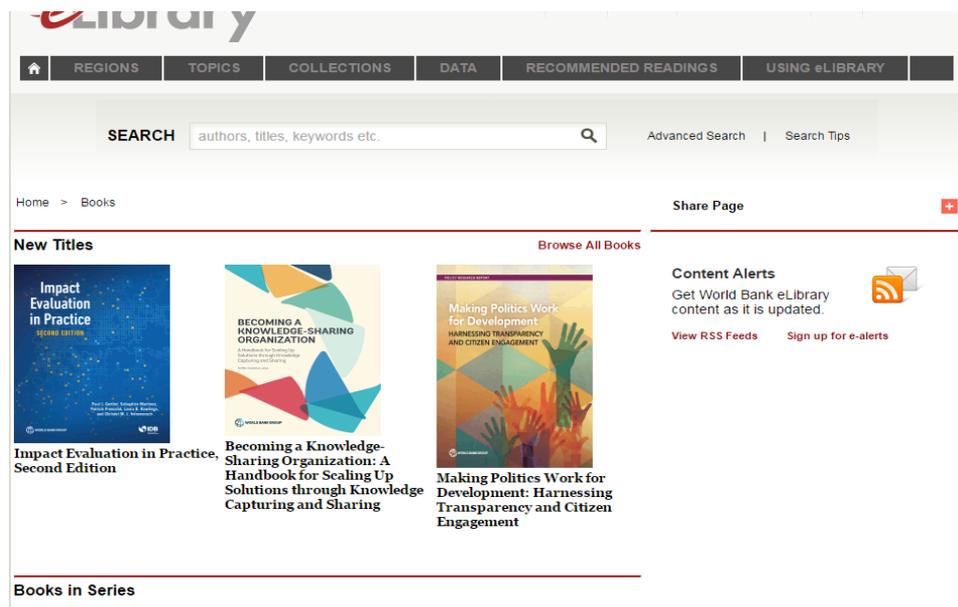

8-расм. Китоблар бўлими интерфейси.

COLLECTIONS бандидан Боокс пунктини босганимизда электрон китобларнинг рўйхати чиқади. Сайтга китоблар киритиш тартибида

жойлаштирилади яъни сўнги киритилган китоб биринчи бўлиб кўринади.

Китоблар ҳақидаги қўшимча маълумотлар учун уша ресурс устига босилади.

9-расм. BOOKS бандининг интерфейси.

COLLECTIONS бандидаги Recommended Readingsга шу соҳа вакиллари билиши зарур бўлган сарлавҳалар киритилган бўлиб, уларнинг номига босилганда шу номдаги китоблар очилади. Бундан ташқари яна кўпроқ маълумотлар олишни истасангиз саҳифадаги Copyright хаволасига босиш етарли. У ердаги ресурсларнинг муаллифлик ҳуқуқлари таъминланган.

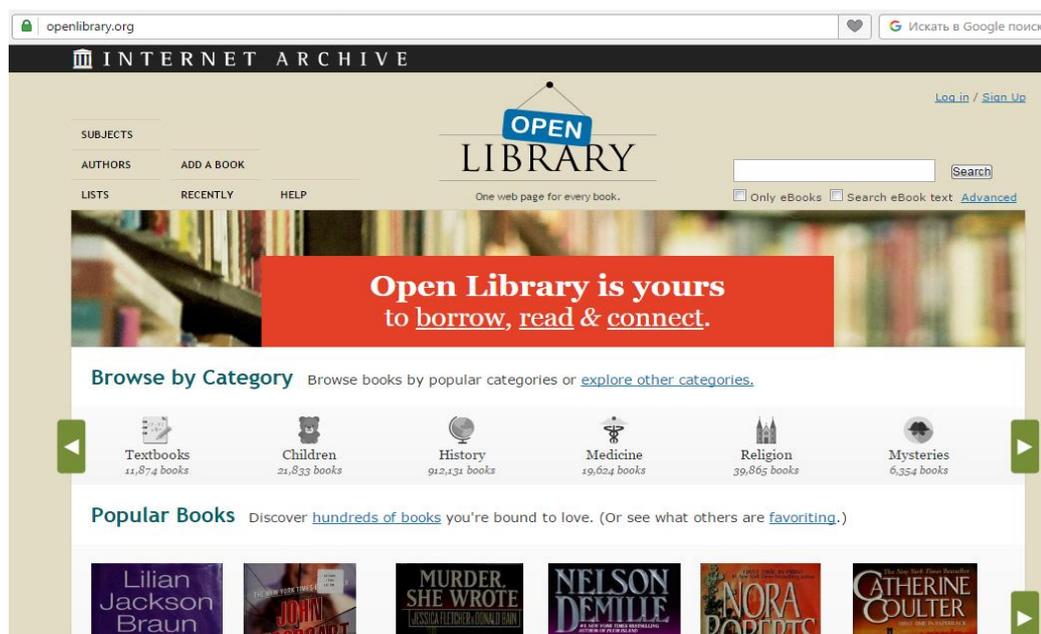
3. INTERNET ARCHIVE- www.openlibrary.org

Барча китоб учун бир элестрон сайт деб номланган. Сайт кутубхонанинг ҳақиқиелектрон вариант саналади. Ҳудди кутубхоналардек бу сайтда ҳам рўйхатдан ўтиб аъзо бўлишимиз мумкин. Бунинг натижасида ўз шахсий кабинетингиз очилади ва шу сайтдан китобларни қарз олишингиз ёки ўз шахсий жавонингизга жойлаб қўйишингиз мумкин. Сайт интерфейсида қидирув тизими ишга туширилган бўлиб қидирувни амалга ошириш вақтида икки хил қулайлик яратилган:

- Фақатгина элестрон китоблар;
- Элестрон китоблар матни.

Сайтда 5 банд келтирилган бўлиб, булар: SUBJECTS (фанлар), AUTHORS (муаллифлар), ADD A BOOK (китоб қўшиш), LISTS (варақлар), RECENTLY (яқин орада), HELP (ёрдам).

Бу ердаги элестрон китоблар фан соҳаларига ва мавзуларига бўлинган. Сайт интерфейсида 15 та соҳа кўрсатилган. Агар шу соҳадан эсурс керак бўлса шу ердан мурожатни амалга ошириш ҳам мумкин.

10-расм. Open Library сайтнинг интерфейси.

Сайт интерфейсида Popular books (Машхур китоблар) ва Classic books (Классик мавзудаги китоблар) деб ном олган лавҳалар бор. Уларда сўнг шу мавзуда чиққан китоблар жойлаштирилган. Popular books мавзусига ўзингиз учун севган мавзуингизни кашф этинг деб эпитаф колдирилган. Слассис Боокс бандига эса дунёнинг энг классик адабиётлари киритилган.

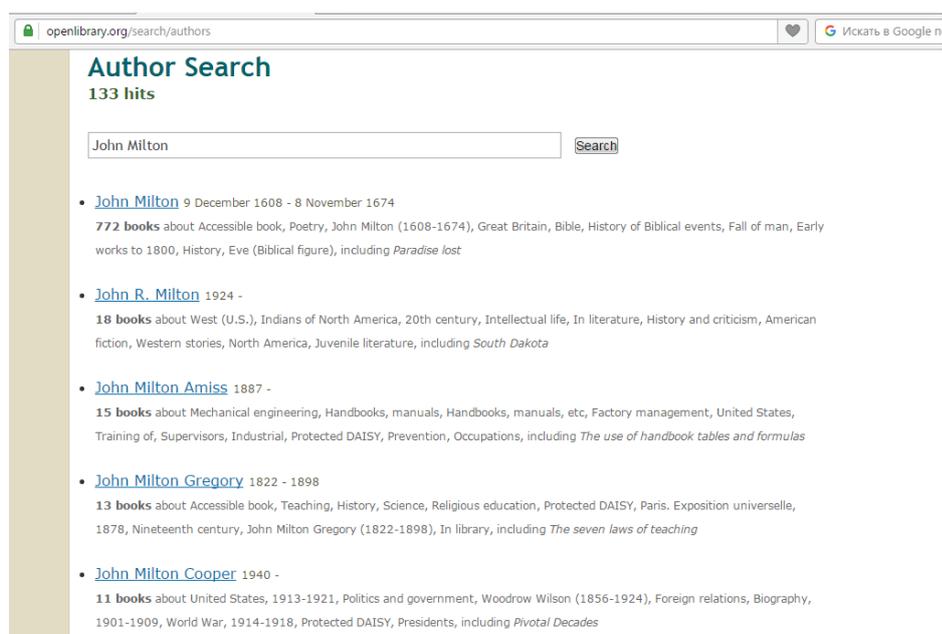
Recently Returned бандида элестрон китобларнинг энг сўнгги нашриётдан чиққанлари келтирилган. Worth the Wait банди ҳам алоҳи эътиборли қисми ҳисобланиб унда энди нашр қилинадиган китоблар рўйхати келтирилган.

Сайтнинг яна Around the Library бандида ҳам қизиқарли маълумотлар киритилган. Унда сўнгги 28 кунда бўлган ҳодисалар сон сифатида кўрсатилган. Масалан, сайтда кирган фойдаланувчилар, янги рўйхатдан ўтган фойдаланувчилар, яратилган каталоглар сони, сайтга қўйилган мақолалар ва

қарзга олинган ресурслар сони. Сайтнинг энг сўнгги қисмида Open Library проекти ҳақида маълумот берилган. Open Library очик маълумотли база, ўзгартириш мумкин бўлган каталоглар ва ҳар бир элестрон китоб учун алоҳида веб саҳифа яратувчи сайт саналади. Сайт худди Википедиага ўхшаб, унда сиз янги маълумотлар ташкил қилишингиз ёки мавжуд маълумотларни тўғрилашингиз мумкин.

Autors (Муаллифлар) саҳифаси орқали муаллиф қидириш имконияти мавжуд. Бу сайтда муаллифлар учун алоҳида элестрон кутубхонага кириш тартиби ҳам шундай, яъни Autors (Муаллифлар) бандига кириб керакли муаллифнинг исми ёзилса, шу ижодкор учун яратилинган электон кутубхона очилади.

Англиялик ёзувчи Жон Милтон номини қидирувга киритдим. Сўнг қуидаги натижа чиқди. Айнан Жон Милтоннинг ўзини эмас исмида шу тахаллуслар қўшилган шоир, ёзувчи ва олимларнинг ҳам элестрон кутубхонаси кўринади. Фақатгина уларнинг исми, шарифи эмас, балки уларнинг яшаб ижод қилган йиллари, уларнинг сайтда мавжуд ресурслари сони, қандай жанрда ижод қилингани, ёзган асарларидаги асосий мавзу, бу ёзувчи қаерлик эканлиги ва бошқа қисқа маълумотлар келтирилган.

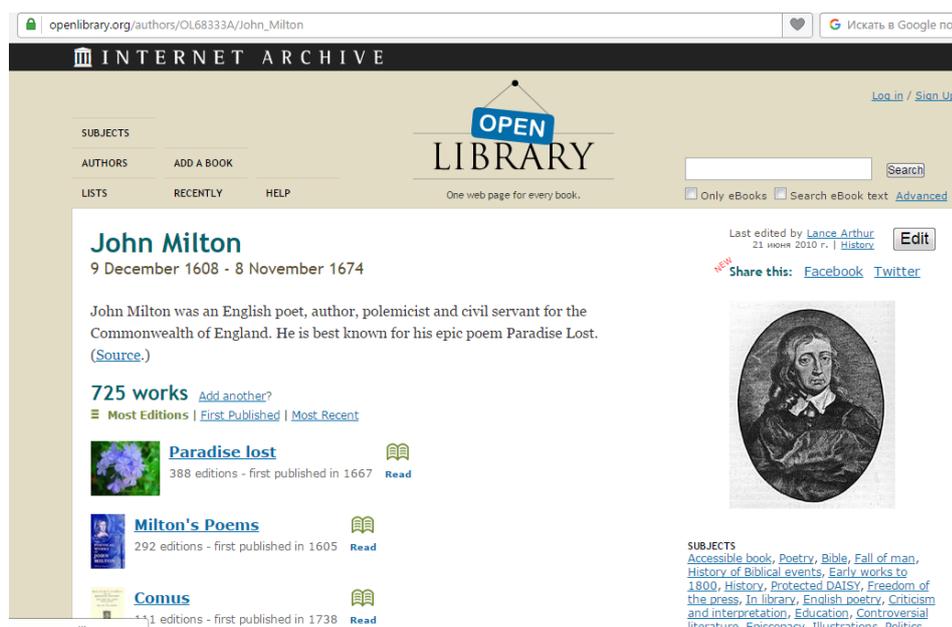

The screenshot shows the Open Library website's author search interface. The browser address bar displays 'openlibrary.org/search/authors'. The page title is 'Author Search' with '133 hits' below it. A search input field contains 'John Milton' and a 'Search' button is to its right. Below the search bar, there is a list of search results for authors with the name 'Milton':

- John Milton** 9 December 1608 - 8 November 1674
772 books about Accessible book, Poetry, John Milton (1608-1674), Great Britain, Bible, History of Biblical events, Fall of man, Early works to 1800, History, Eve (Biblical figure), including *Paradise lost*
- John R. Milton** 1924 -
18 books about West (U.S.), Indians of North America, 20th century, Intellectual life, In literature, History and criticism, American fiction, Western stories, North America, Juvenile literature, including *South Dakota*
- John Milton Amiss** 1887 -
15 books about Mechanical engineering, Handbooks, manuals, Handbooks, manuals, etc, Factory management, United States, Training of, Supervisors, Industrial, Protected DAISY, Prevention, Occupations, including *The use of handbook tables and formulas*
- John Milton Gregory** 1822 - 1898
13 books about Accessible book, Teaching, History, Science, Religious education, Protected DAISY, Paris. Exposition universelle, 1878, Nineteenth century, John Milton Gregory (1822-1898), In library, including *The seven laws of teaching*
- John Milton Cooper** 1940 -
11 books about United States, 1913-1921, Politics and government, Woodrow Wilson (1856-1924), Foreign relations, Biography, 1901-1909, World War, 1914-1918, Protected DAISY, Presidents, including *Pivotal Decades*

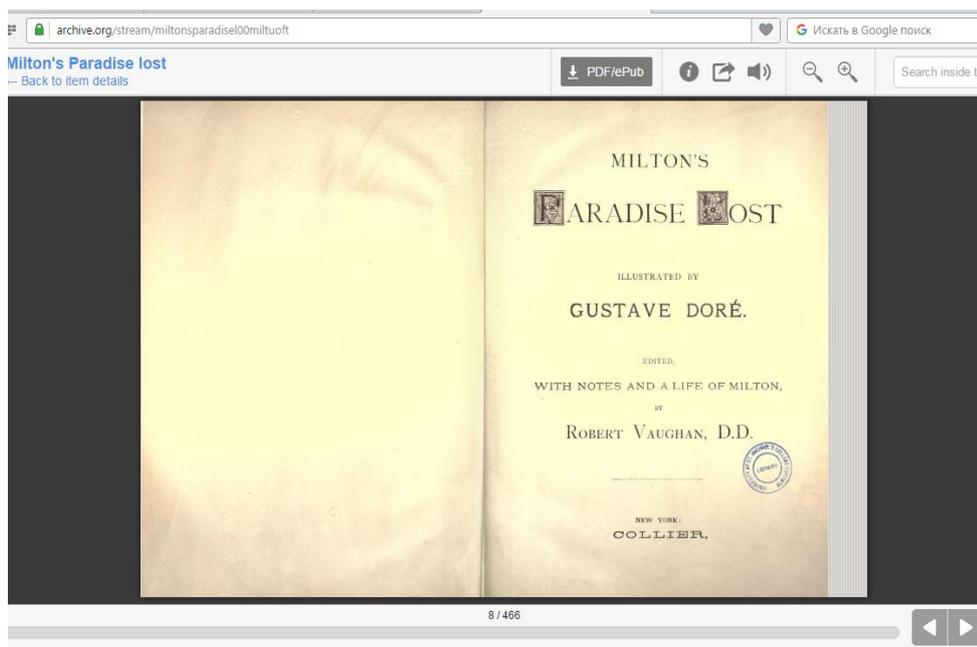
11-расм. Муаллиф қидирувининг натижаси.

Уларнинг орасидан Жон Милтон номига кирсак, унинг кимлиги, қаерданлиги киритилган. Бундан ташқари ёзувчининг ёзган асарларидаги асосий мавзулари рўйхати киритилган бўлиб, фойдаланувчи ўзига керакли адабиётнинг номини билмасдан унинг асосий ёзилган мавзусини билса, ана шундай фойдаланувчилар учун шу банди жуда қулай ҳисобланади ва у шу ном остидан ўзига керакли асарга кириши ҳам мумкин. Бундан ташқари бу ойнада ёзувчи қаламига мансуб 725 та ресурс рўйхати ҳам киритилган бўлиб, уларнинг остига нашр қилинган йили ҳам киритилган. Бу бўлимдаги ресурслар маълум қоида асосида классификация қилинмаган. Асар номининг олдида READ ёки BORROW белгисини кўришимиз мумкин. READ белгиси асарни онлайн ўқиш учун, BORROW белгиси ёрдамида эса фойдаланувчи шу ресурсни ўзига қарз сифатида олиши ҳам мумкин.

12-расм. Жон Милтоннинг элестрон кутубхонаси.

READ тугмасини босишимиз билан кейинг ойнани кўришимиз мумкин. Китобни сақлаб олиш имконияти фақатгина шу ойнада амалга оширилиши мумкин. Ресурсни фақатгина ПДФ форматида юклаб олиш имконияти мавжуд. Бундан ташқари бу ойнада бўлишиш имконияти кўшилган. У орқали ресурсни бошқа фойдаланувчиларга ўқишни маслаҳат беришимиз ҳам мумкин.

13-расм. Online ўқиш ойнаси.

Юқорида бир қанча чет эл элестрон кутубхоналари сайтларини кўриб ўтдик. Уларнинг ҳар томонлама ютуқларини ҳам санаб ўтдик. Ўйлаймизки кутубхонанинг бундай тури ҳам ўз фойдаланувчилари учун яна кўп кулайликлар ярата олишади.

1-боб бўйича хулоса.

Юқорида битирув малакавий иш мавзусидан келиб чиқиб элестрон кутубхона, унинг ятарилиш тарихи ва риволаниши ҳақида, элестрон кутубхонанинг авзалликлари ва ютуқлари ҳақида сўз юритдик. Бундан ташқари Ўзбекистон ва жаҳонда яратилинган элестрон кутубхоналар ҳақида умумий тушунча ва улардан фойдаланиш қонун-қоидалари билан танишиб чиқдик. Шунини хулоса қилишимиз мумкин, элестрон кутубхона янги тушунча бўлишига қарамай, ҳозирги жамиятимизнинг ажралмас қисмига айланиб улгурди. Шунини инобатга олган ҳолда ўзбек адибларидан бири, академик, адабиётшунос олим Муҳаммад Али Аҳмудовнинг ҳам асарлари, мақолалари, ҳамда улар ҳақида ёзилган мақолаларни жамлаб бир тизимга солиб элестрон кутубхона ҳолатида шакллантиришни зарур деб ҳисоблайман. Зеро бунинг натижасида барча адабиётга қизиқувчилар учун маълумотларни жамлашимиз мумкин ва бу билан кўпчиликка ёрдан ҳам берган бўламиз.

1.3. Электрон кутубхона яратишга мўлжалланган ААКТи имкониятлари

Мустақиллик йиллари давомида барча соҳаларда бўлгани каби ахборот-кутубхоначилик соҳасида ҳам босқичма-босқич ислохотлар олиб борилмоқда. Бу соҳани тизимли ривожланиши учун, ҳудудларда аҳолининг бўш вақтини мазмунли ўтказишга замин яратиш я'ни, барча ҳудудларда намунавий таянч кутубхоналари ташкил этилмоқда. Улар замон талабида жиҳозланган бўлиб, аҳолини ахборот олиш, кутубхона хизматидан фойдаланиши учун шароит яратилаётгани барча китобсевар аҳолини бирдай хурсанд этиб келмоқда. Бугунги кунда ташкил этилаётган кутубхоналар аввалги кутубхоналардан тубдан фарқ қилади. Кутубхоначилик соҳасидаги ме'ёрий ҳужжатлар янгиланиб, кутубхоналарни ҳудудларда ҳақиқий ма'навий масканга айлантирилиши учун жаҳон андозаларига мослаштирилмоқда. Шу ўринда унда фаолият юритаётган кутубхоначиларни жаҳоннинг етакчи мамлакатларидаги илғор кутубхоначилик технологиялари билан танишиб қайтаётганлиги сўзимизнинг яққол исботидир.

Кутубхоначиликда самарадорликка эришиш уни ҳақиқий ма'навий-ма'рифий масканга айланриш мақсадида турли та'лим муассалари билан ҳамкорлик ишлари йўлга қўйилмоқда. Ҳар бир оқув юрти негизида аҳоли учун қулай бўлган ахборот-ресурс марказлари ташкил этилиб, улар фонди мунтазам бойитилиб келинмоқда. Натижада китобхон аҳоли, айниқча ёшлар учун бўш вақтини самарали ўтказишга мўлжалланган ахборот масканлари ташкил қилинмоқда.

Ахборот-кутубхона муассаса ресурсларини каталоглаштириш

Каталоглаштириш – режали ташкиллаштирилган, ўзаро боғланган ва бир-бирини тўлдирувчи библиографик каталог ва библиографик картотекалар мажмоидан иборат бўлган кутубхонанинг маълумот-библиографик аппаратининг қисмидир. (ГОСТ 7.76-96.) Ахборот, кутубхоначилик ва нашриётчилик иши бўйича стандартлар тизими. Ҳужжатлар фондиди тўлдириш. Библиографиялаш каталоглаштириш. Тушунчалар ва таърифлар).

Кутубхона каталоглари карточка, машина ўқийдиган ва китоб кўринишида бўлиши мумкин . Каталоглаштириш таркибига библиографик ишлов бериш, маълумотларни автоматлаштирилган ахборот кутубхона тизимига киритиш (ААКТ) ёки каталог карточкаларининг нусхасини кўпайтириш, каталоглар билан ишлаш (ташқил қилиш, яратиш ва таҳрир қилиш) киради.

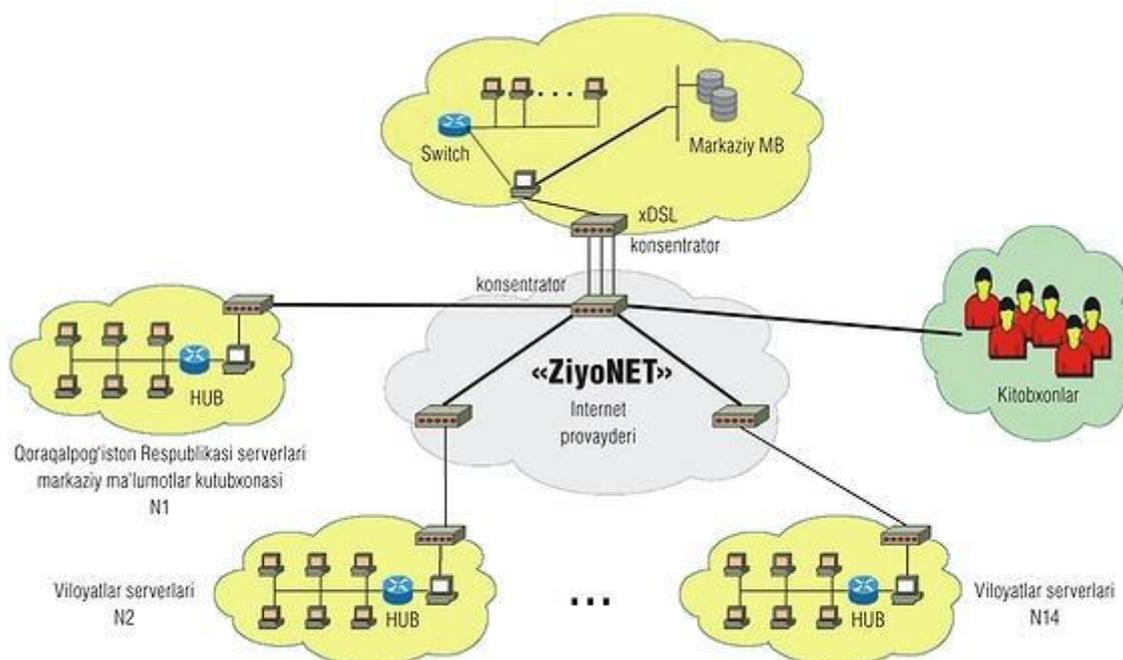
Каталоглаштиришнинг муҳим жараёнларига қуйидагилар киради:

-Библиографик ёзувни яратиш

-Ахборот-кутубхона ресурсларини системалаштириш ва предметлаштириш

Ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши ахборот-кутубхона муассасаларида электрон каталогларнинг яратилишига олиб келди. Кейинги йилларда Интернет, Интранет технологияларининг инсон фаолиятининг турли соҳаларга жадаллик билан кириб келиши ахборот-кутубхона муассасаларида яратилган электрон каталоглар асосида йиғма электрон каталоглар яратишга имконият берди.

Ушбу тамойилларни рўёбга чиқариш ва қўйилган масалаларни ечиш мақсадида Ўзбекистон - Ёш дастурчиларни тайёрлаш ва қўллаб-қувватлаш марказида ўзбек тили ва рус тилидаги интерфейсга (—интерфейс инглиз тилидан олинган —ўзаро юзланиш) эга, яъни фойдаланувчи ва дастурий таъминот ўзаро мулоқот тиллари — КаДаТа кутубхоналарнинг ахборотлаштириш дастурий таъминотини ишлаб чиқди.

1-расм.

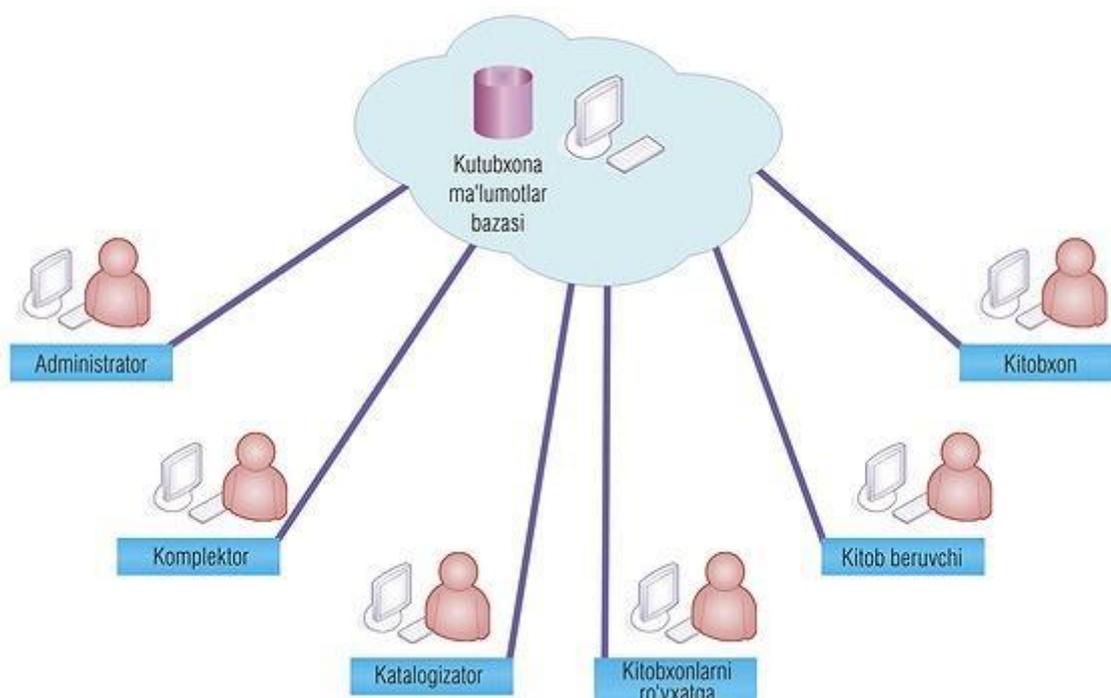
Ушбу дастур бир неча қулайликларга эга бўлиб, юртимизда яратилиб келинаётган илк кутубхона технологияларини автоматлаштиришга мўлжалланган ва жаҳонда кенг қўлланилаётган тажриба асосида яратилган. Демак, —КаДаТа халқаро талабларга жавоб берадиган библиографик ёзувларни айирбошлашга йўналтирилган MARC формати ва ундан келиб чиқадиган халқаро стандартларига мослаштирилган.

У нашрларнинг барча турлари ва кўринишларини, яъни электрон каталогларни яратиш, адабиётларни қидириш, китоб фонди ҳисоботини олиб боришни тасвирлай олади. Кутубхонага тушаётган ҳужжатларга ишлов бериш, фондни ҳисобга олиш ва таҳрирлаш, китобхонларга адабиётларни бериш ва қайтариб олиш жараёнлари ҳам автоматлаштирилган. Уни бемалол ихтиёрий кутубхонага татбиқ қилиш мумкин.

Айтиб ўтиш жоизки, дастурий таъминот миждоз-сервер архитектурасида яратилган. Бунда алоҳида кутубхонанинг библиографик маълумотлари кутубхонанинг компьютер базасида сақланади ва бир неча кутубхоналарнинг базалар маълумотини тармоқ орқали ягона марказий базага жамлаш хусусиятига эга. Бу эса бир неча кутубхонани марказлаштирилган тармоқ

орқали библиографик маълумотлар, китобхонлар ва бошқаларни о_заро алмашинувини таъминлайди.

1-расмда —КаДаТанинг тармоқ усулларда ишлаш схемаси келтирилган. Тармоққа уланмаган алоҳида кутубхоналарнинг талаблари жойларга ўрнатиладиган —КаДаТанинг бўлаклари бўлмиш —Администратор, —Каталогизатор, —Комплектатор, —Китобхон, —Китоб берувчи, —Китобхонларни рўйхатга олувчи автоматик иш жойлари (АИЖ) томонидан қониқтирилади.

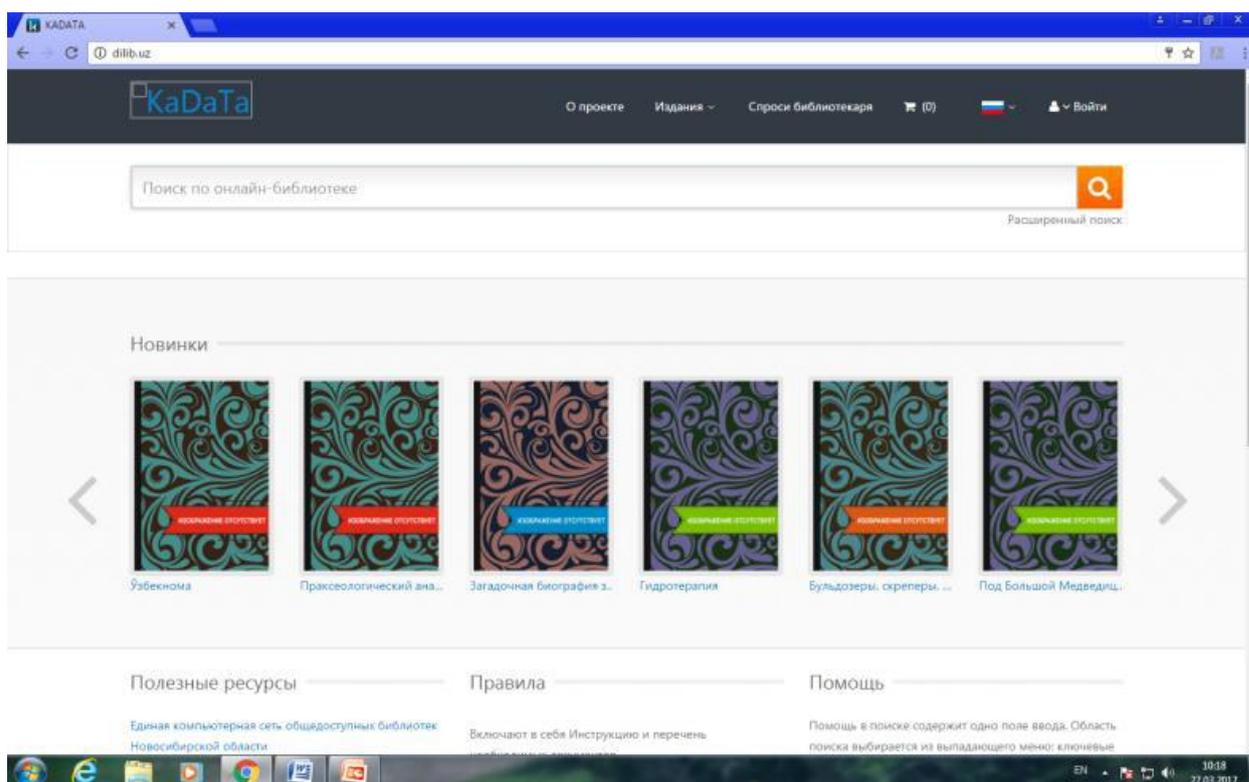
2-расмда —КаДаТа| нинг якка тартибда ишлаш схемаси келтирилган.

Юртимизда барча соҳаларда маҳаллийлаштириш (локализатсия) ва инновация ишлари жадал равишда олиб борилаётганини назарда тутиб, —КаДаТа миллий дастурий таъминоти хорижий давлатларнинг ўхшаш маҳсулотларидан кўра арзонроқ бўлиб, марказимизда яратилганлиги сабабли фойдаланувчиларнинг таклифлари, мулоҳазалари ва эътирозлари асосида ривожланиб борапти

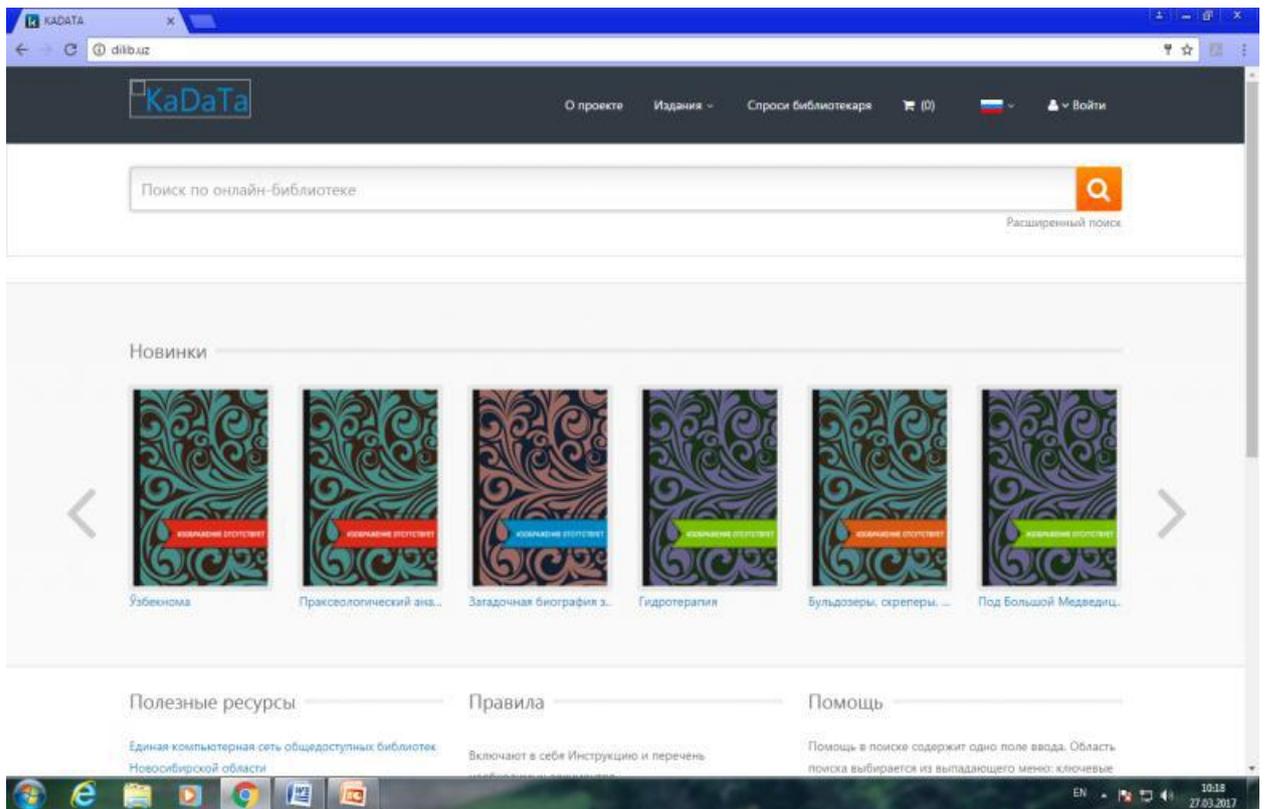
—КаДаТа кутубхоналарининг дастурий таъминоти оммалашиб, фойдаланувчиларни ўзига жалб қилиб бориши билан, нафақат Ўзбекистонда, балки умумжаҳон мамлакатлари орасида давлатимиз яна бир бор ўз обрўсини мустақкамлайди деган умиддамиз.

—КаДаТаl дастурига адабиётларни киритишнинг босқичма босқич тартиби

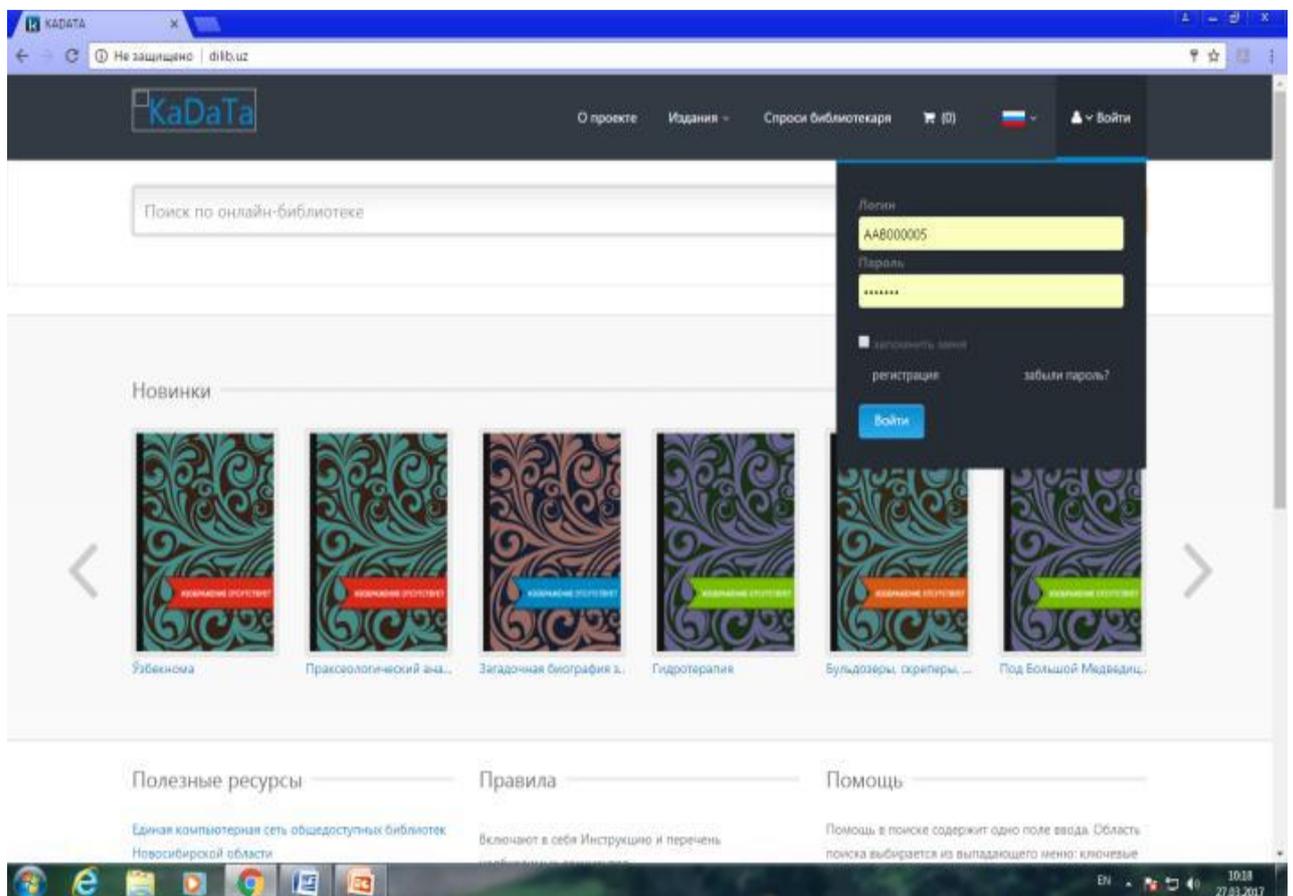
1)Библиографик тавсиф. Тўлдирилиши шарт бўлган майдонлар

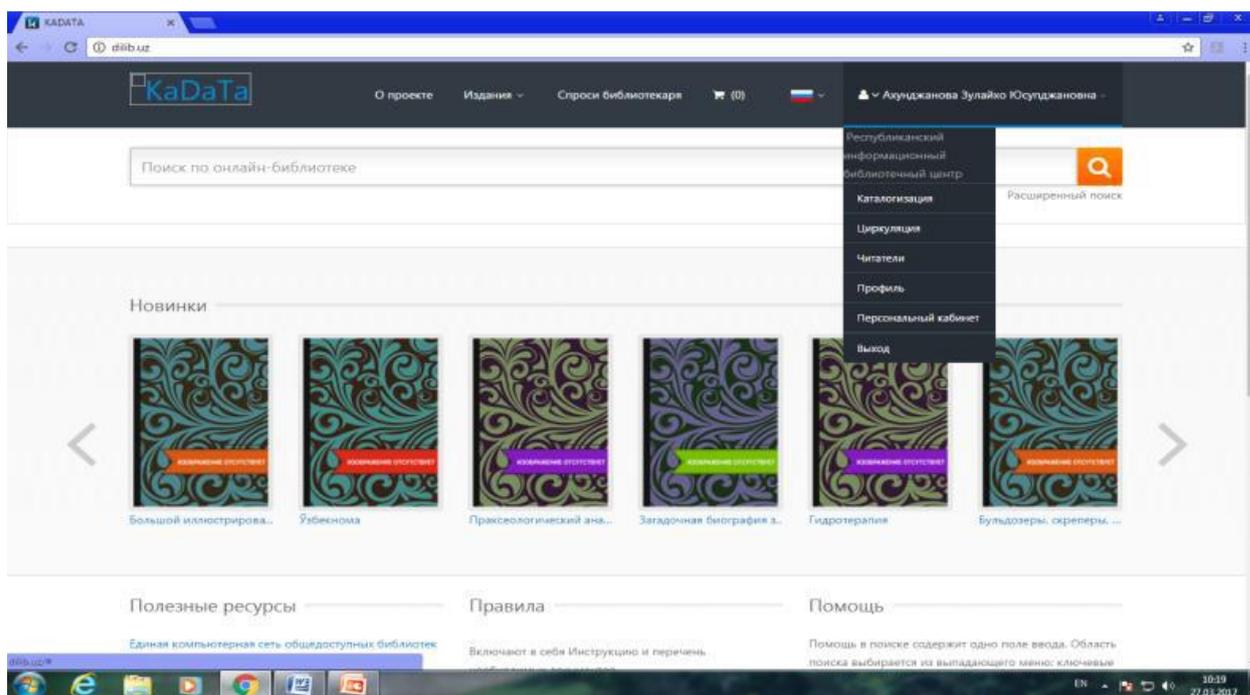
2)дilib.уз сайтига киринг

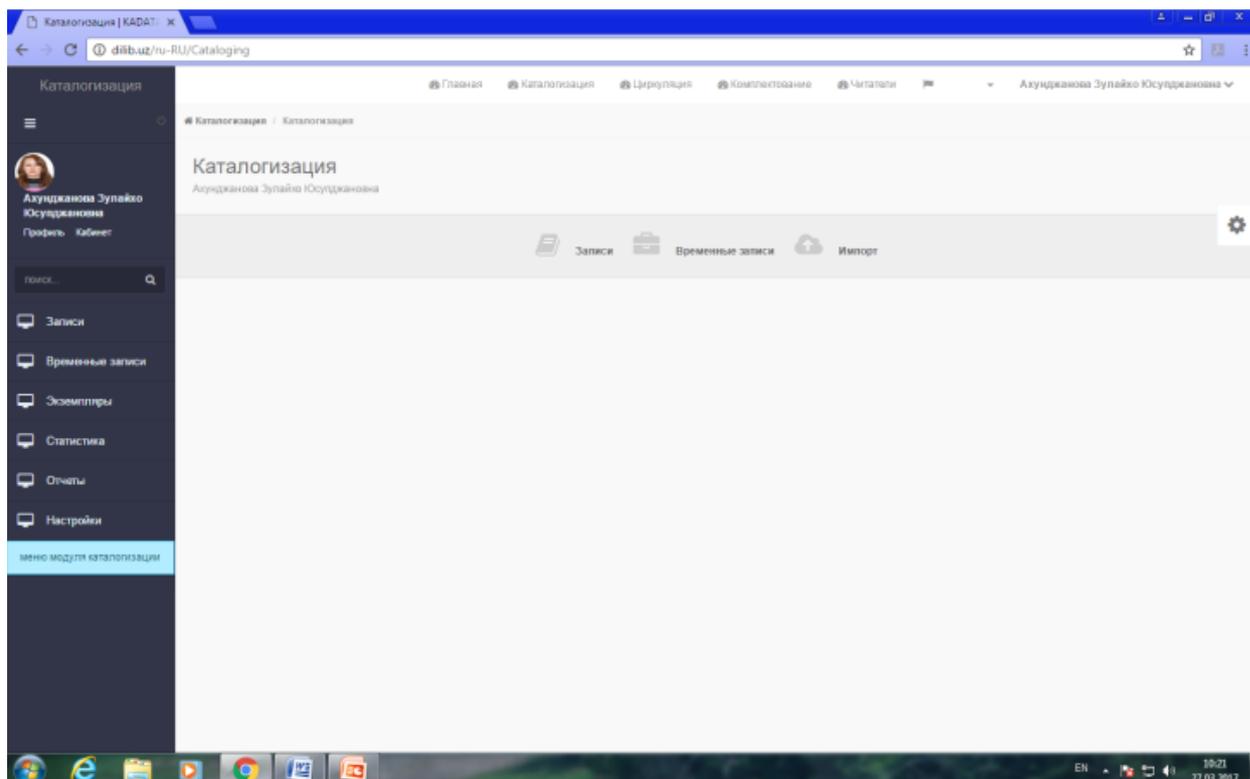
3) узернаме ----- Парсворд ----- ВОЙТИ тугмаси босилади

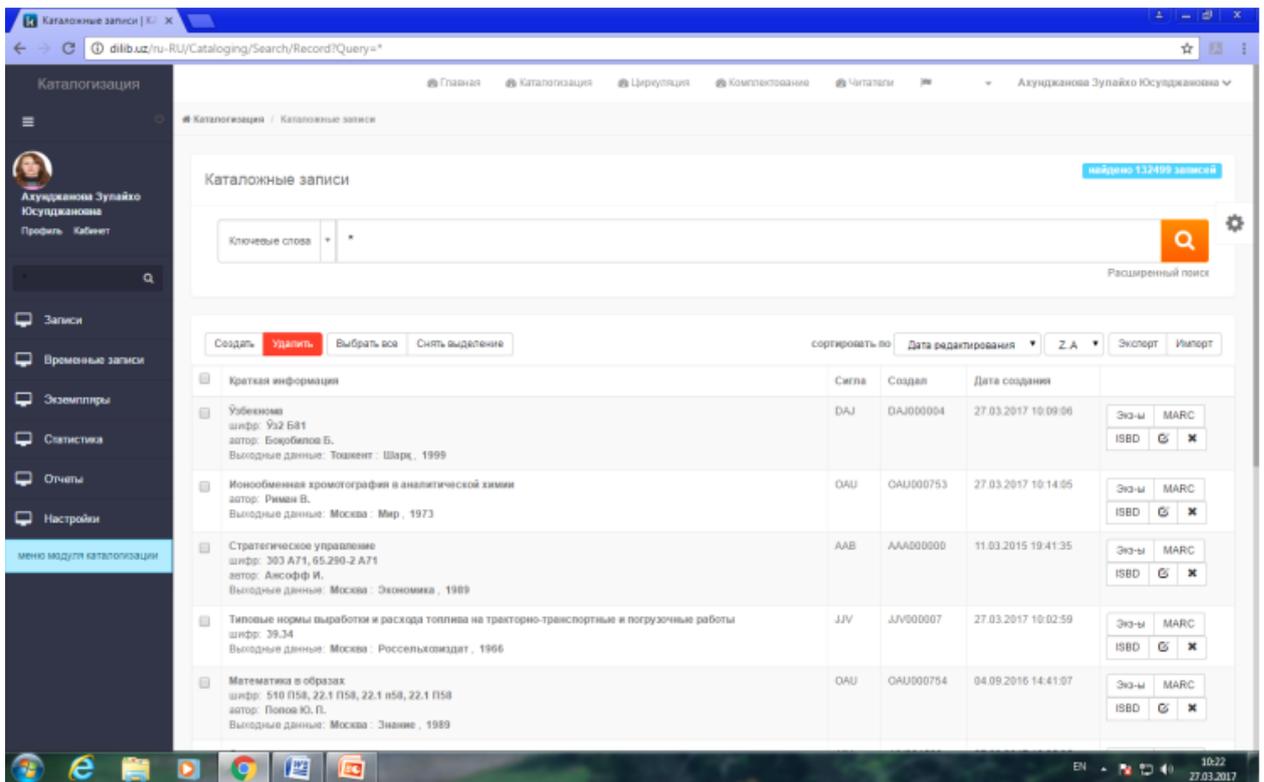
4)Каталогизатсия / Циркулястия / Китобхонлар Профил / Шахсий кабинет / Чикш модуллари очилади

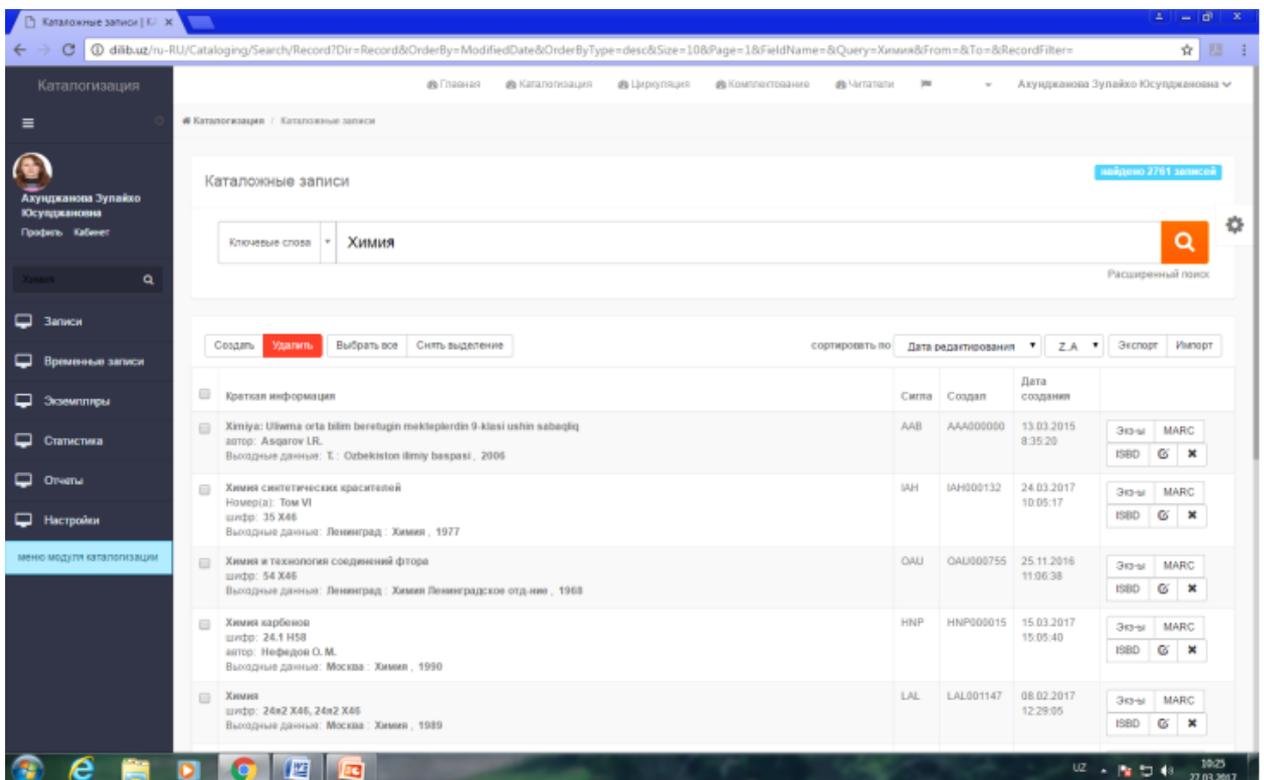
5)Каталогизация модули босилади

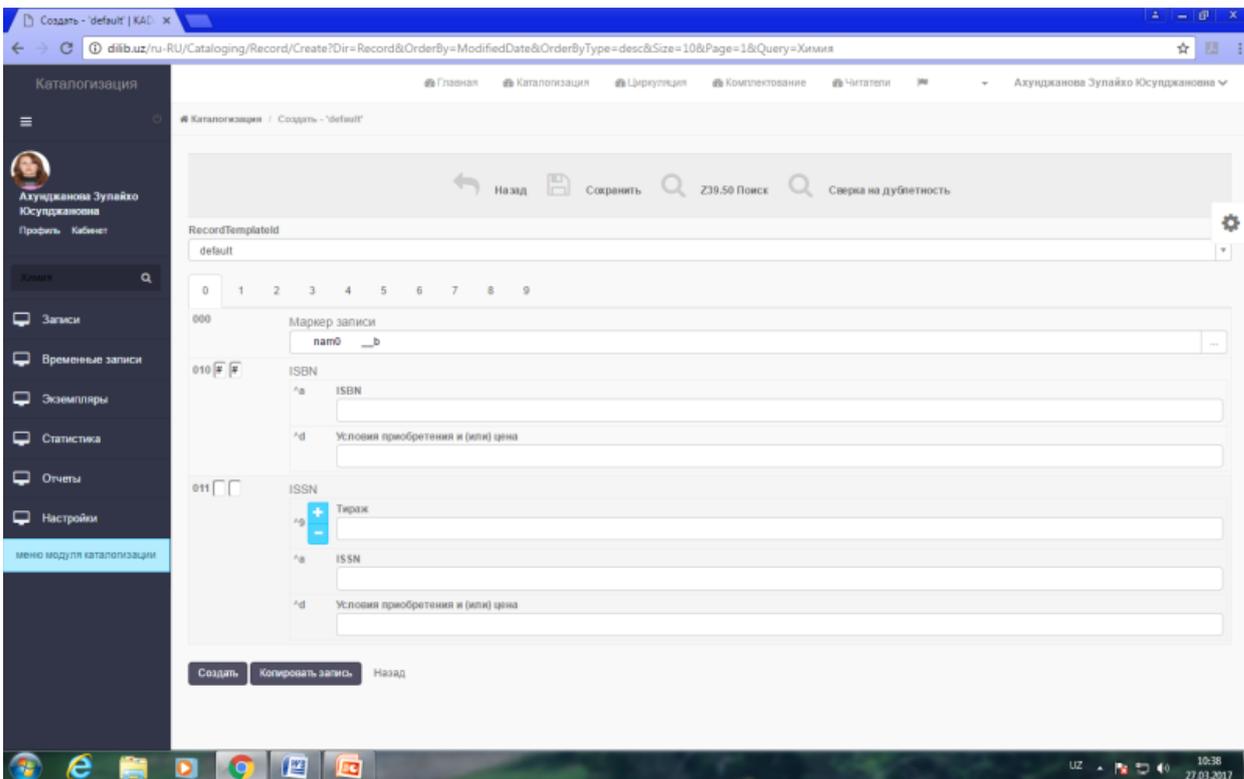
6) Қидирув ойнаси бўлган саҳифа очилади

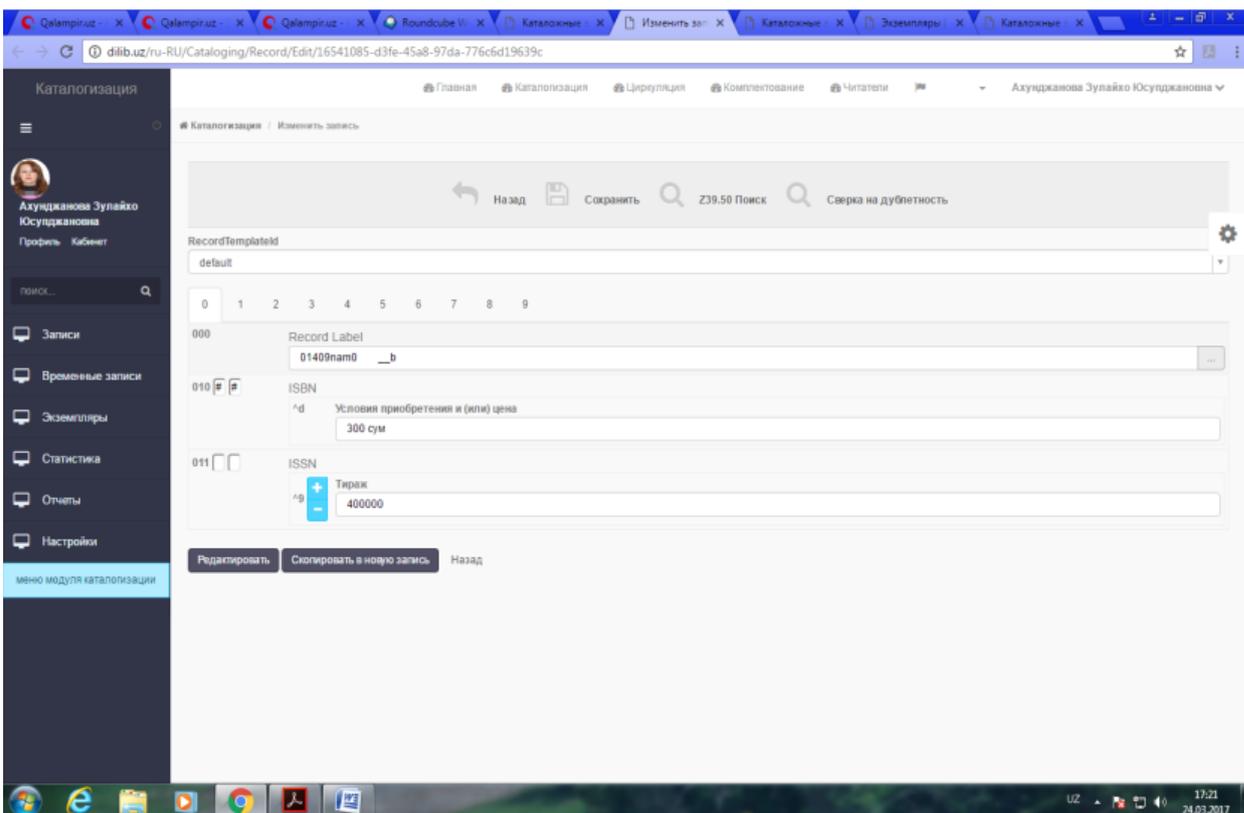
7) Китобни дублетликка текшириш учун китобнинг сарлавҳаси ёки авторнинг фамилияси (калит сўзи) ёзилиб ПОИСК тугмаси босилади

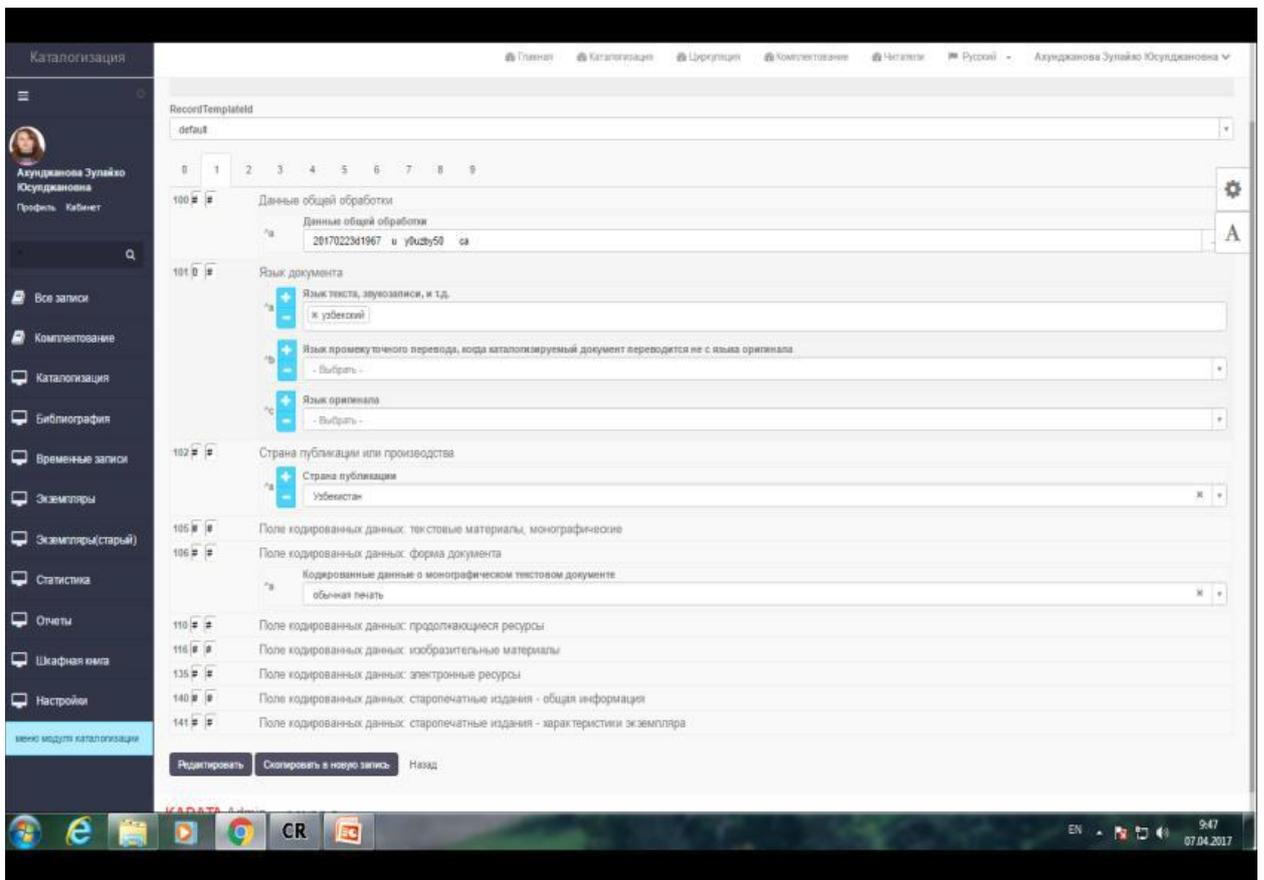
8) Хеч қандай ма'лумот қимаган ҳолда СОЗДАТ тугмаси босилиб, Библиографик ёзув киритиладиган саҳифа очилади

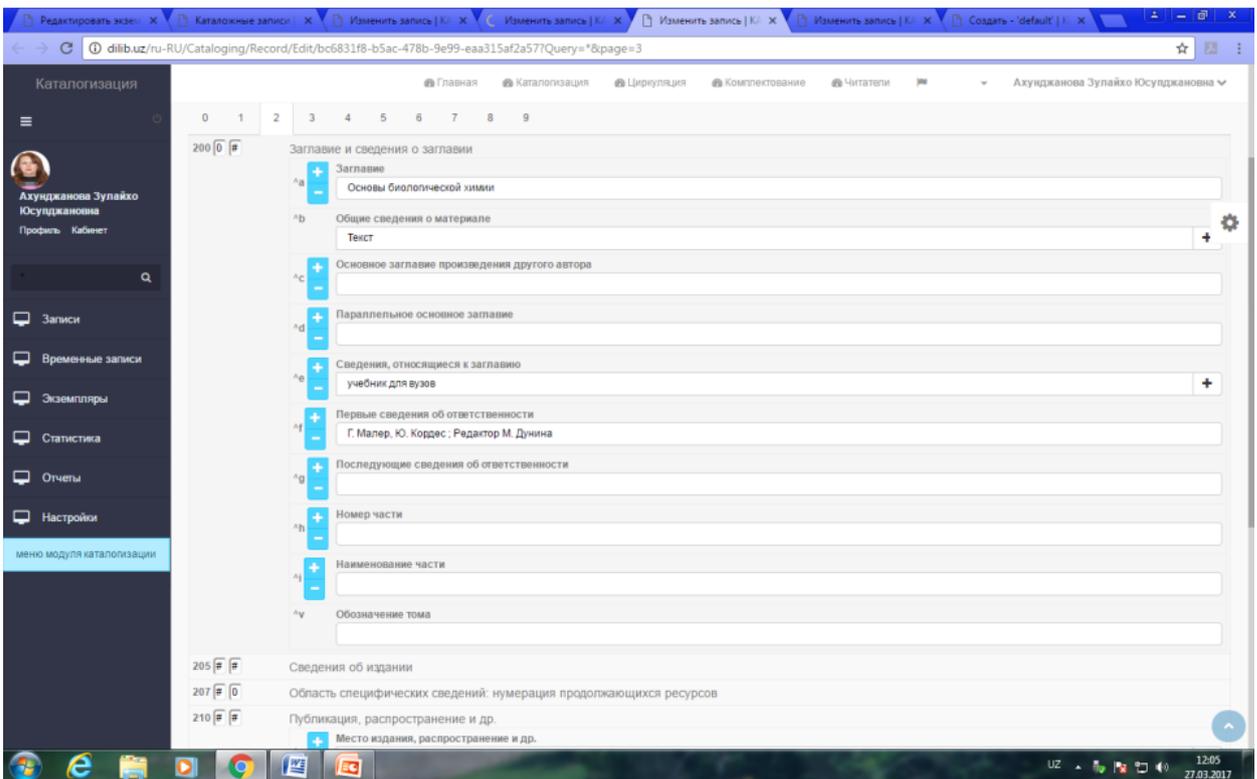
9) 010^а ИСБН белгиси бериледи

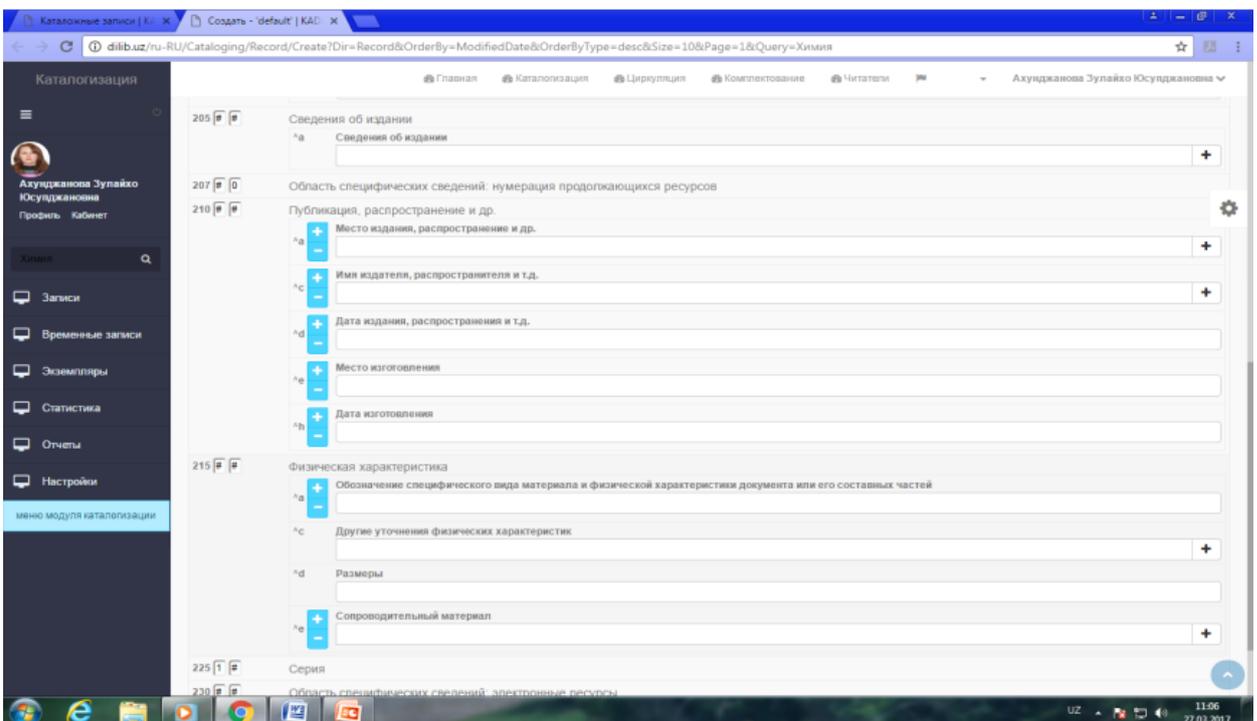
10) 100^а майдони тўлдирилади. Китоб қайси тилда бўлса, бу ерда ҳам шу тил танланади. 101^а Китобнинг тили белгиланади (рўйхатдан танланади) 102^а Китоб нашр қилинган давлат(рўйхатдан танланади)

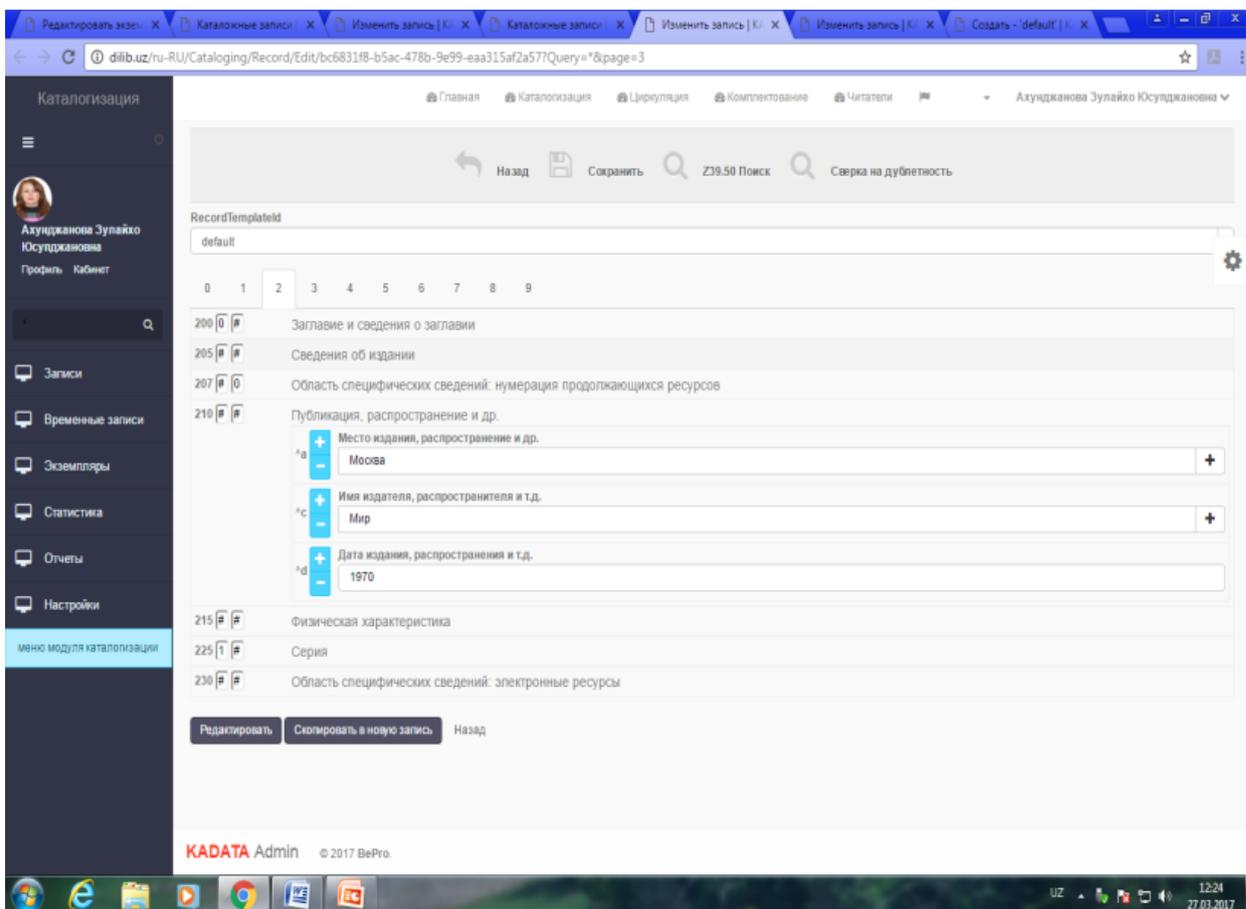
11) 200 - Сарлавха ва сарлавхага тегишли ма'лумотлар 200^а Сарлавха 200^э Сарлавхага тегишли ма'лумотлар 200^ф Китоб муаллифи, мухаррири, йигувчиси, таржимони ва рассомларнинг фамилияси, исмишарифи қисқартирилгани (авторлар ўзаро вергул орқали, исми-шарифи қисқартирилгани орасида пробел қўйилади. Автордан кейин муаллиф келса улар орасида (;) белгиси қўйилади, ҳар бир (;) белгидан аввал ва кейин пробел қўйилади 200^г 2 даражали муаллифлик белгиси, масалан Фанлар академияси, институтлар ва х.к.

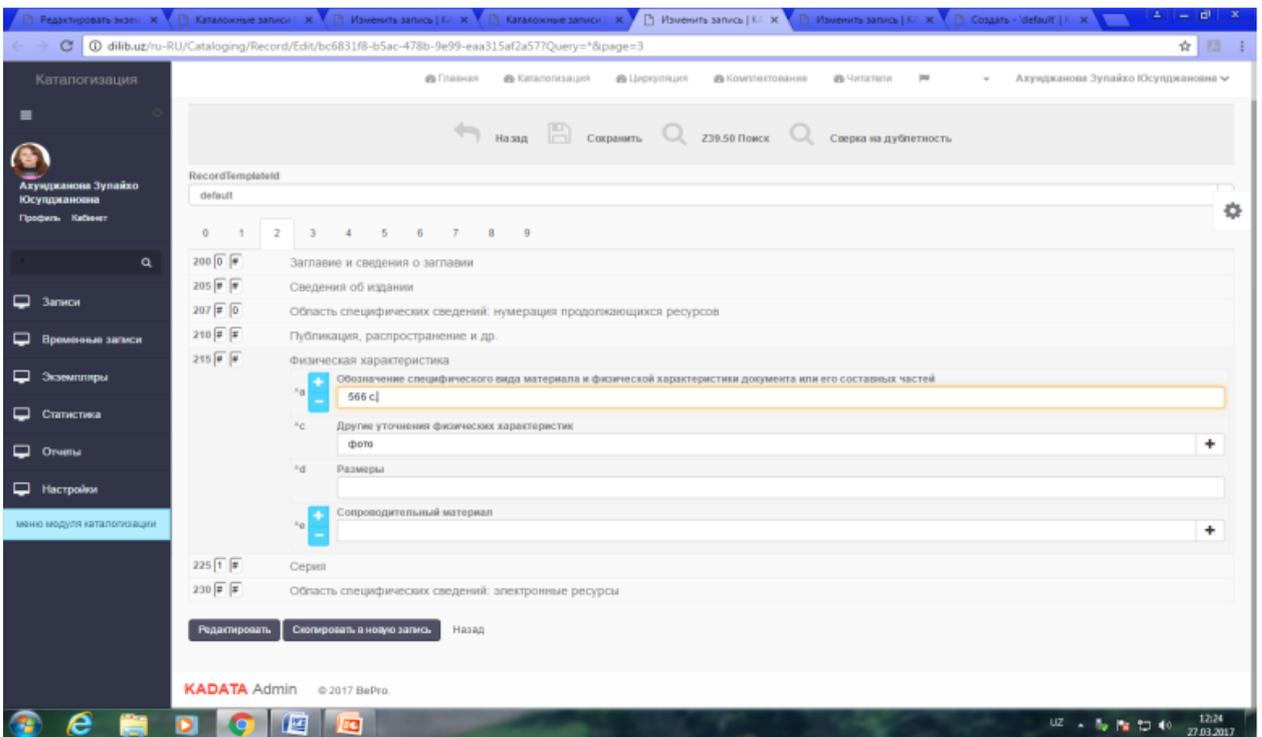
12) 205 - Нашр хақида ма'лумотлар 205^a Нашр тўрисида ма'лумот (3-э изд., перераб. и доп., 4-э изд., перераб. и испр.) (2-нашр, қайта ишланган ва тўлдирилган)

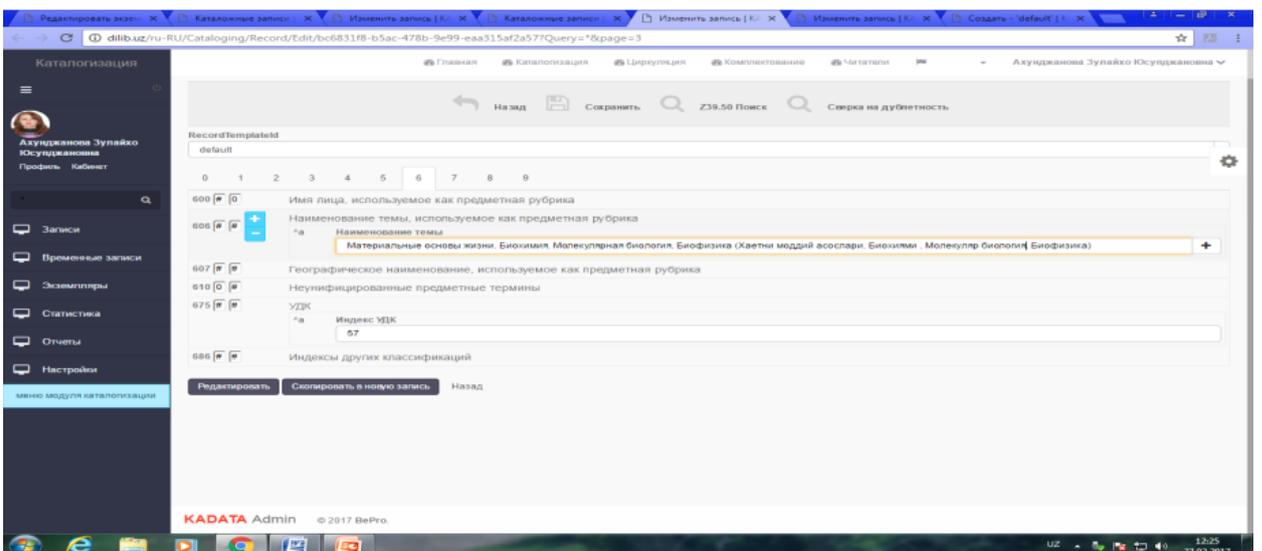
13) 210 a Китоб нашр этилган давлат (2 Давлат бўлса а+ босиб иккинчи майдоночилади). 210 с Нашриёт (Нашриётнинг номи кўштирноқ ичида берилса кўштирноқ ичидаги сўзлар ёзилади). 210 д Китоб нашр этилган йил

14) 215 а Китоб ҳажми (странитса) 215 с таблитса, рисунки, фотография
тўлиқ ёзилади 225 а Сериянинг асосий сарлавҳаси 225 ҳ Сериянинг Випуск
рақами

15) 606 -УДК, ББК бўлими 606 а УДК мавзуси 675 а УДК рақами 686 а ББК рақами

16) 16) 700 а-Бошланғич киритиш элементи (Автор фамиляси). 700 б- Исми шарифи қискартирилган шакли 700 г- Шахс исмининг исм ва отаси исмининг бош ҳарфларинг кенгайиши. 701аБошланғич киритиш элементи (Иккинчи автор ва бошқа авторларнинг фамиляси (701+орқали кўпайтирилади), (б-г 700қара). 702 4-Муносабатлар коди. Бунда Редактор, Составител, Художник, Переводчик

белгиланади(702+орқали кўпайтирилади), (б-г 700 қара)710 а-Бошланғич киритиш элементи. Бунга Ташкилот номлари, Китобни чоп этишга мас'ул, сарлавҳа устидаги Институтлар номи ёзилади

RecordTemplateId: default

Имя лица - первичная интеллектуальная ответственность

1 автор - начальный элемент ввода: Магер

Часть имени, кроме начального элемента ввода: г.

Имя лица - альтернативная интеллектуальная ответственность

2 автор - начальный элемент ввода: Кордес

Часть имени, кроме начального элемента ввода: ю.

Имя лица - вторичная интеллектуальная ответственность

Код отклонений: Редактор

3 автор - начальный элемент ввода: Дучина

Часть имени, кроме начального элемента ввода: М

710 Наименование организации - первичная интеллектуальная ответственность

711 Наименование организации - альтернативная интеллектуальная ответственность

17) 702 - Мухаррирлар хақида ма'лумотлар 702^4 Функция: Редактор, Составител 702^а Редактор фамилияси 702^б Исм-шарифнинг қисқартмаси

RecordTemplateId: default

Имя лица - первичная интеллектуальная ответственность

1 автор - начальный элемент ввода: Магер

Часть имени, кроме начального элемента ввода: г.

Имя лица - альтернативная интеллектуальная ответственность

2 автор - начальный элемент ввода: Кордес

Часть имени, кроме начального элемента ввода: ю.

Имя лица - вторичная интеллектуальная ответственность

Код отклонений: Редактор

3 автор - начальный элемент ввода: Дучина

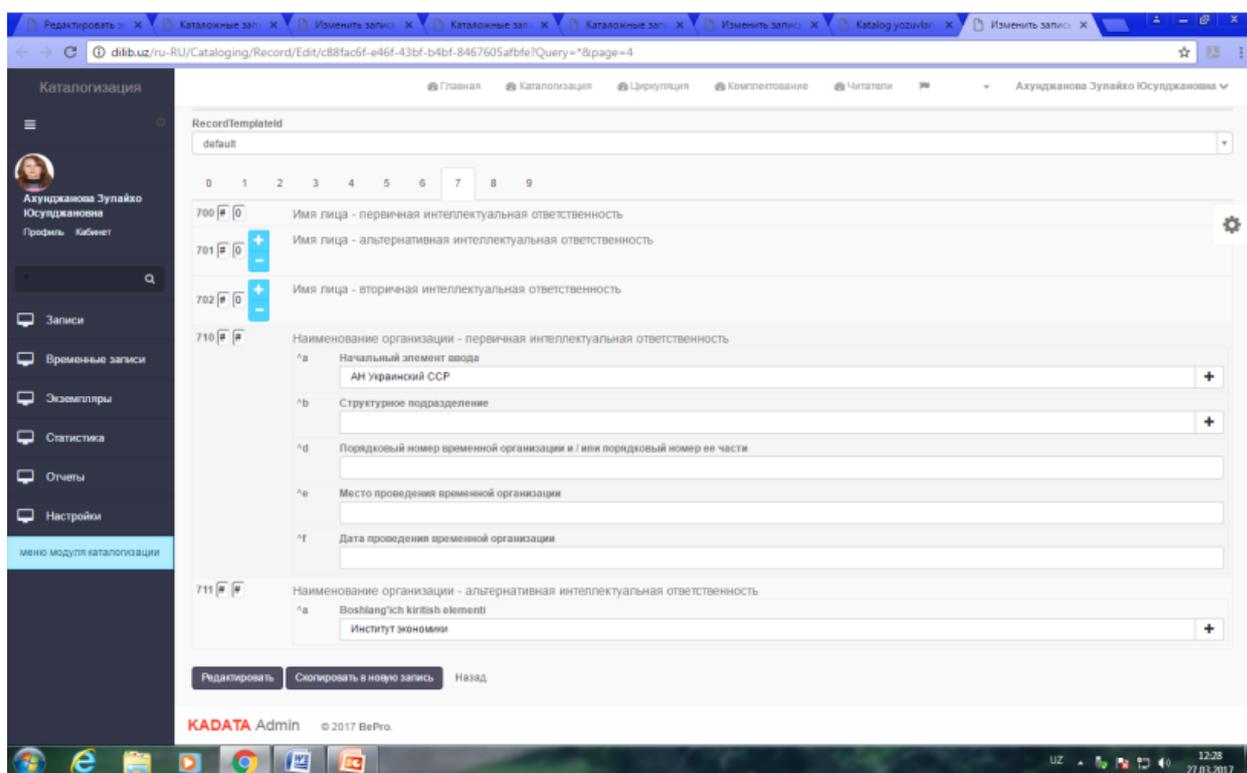
Часть имени, кроме начального элемента ввода: М

710 Наименование организации - первичная интеллектуальная ответственность

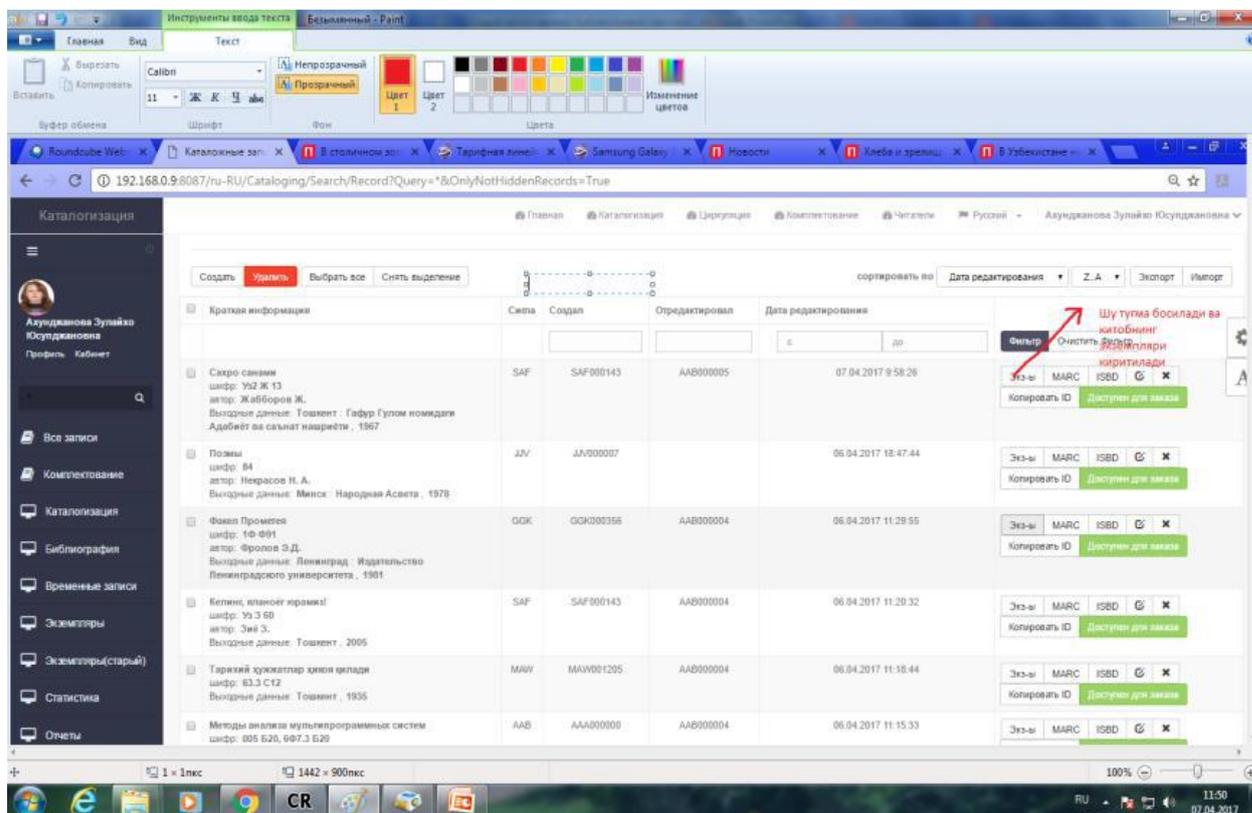
711 Наименование организации - альтернативная интеллектуальная ответственность

19) 710 а-Бошланғич киритиш элементи. Бу майдонга вазирлик, ташкилот, институт (китобнинг чоп этилишига жавобгар муассаса, сарлавҳа усти

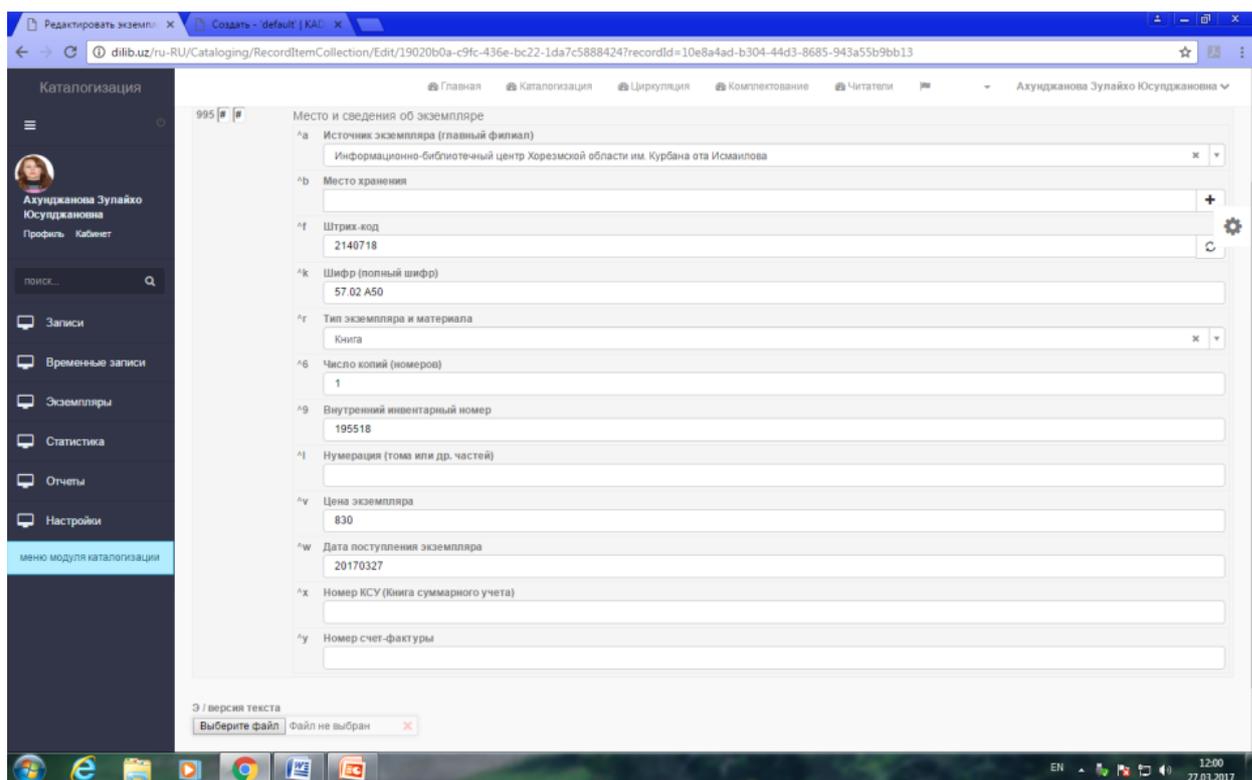
маълумоти) номи ёзилади 710 в- Бу майдонга 700а майдонда ёзилган идорага карашли, унинг таркибида бўлган ташкилот, инситутлар номи ёзилади. "Создат" тугмаси босилиб библиографик ёзув сақланади.

20) Библиографик ёзув сақлангандан сўнг бу ёзувга Экземпляр рақами киритилади

21) Ёзув сақлангандан кейин, бу ёзувга экземпляр киритилади. 995 - ЭКЗЕМПЛЯРлар ҳақида ма'лумотлар 995^а қайси вилоят АКМининг экземплярлари танланади 995^б Сақланиш жойи 995 ^ф Баркоде 995 ^к Китобнинг шифри 995 ^р Экземпляр материали, масалан китоб, комп.файл ва бошқалар. 995 ^9 Китобнинг инвентар номери. 995 ^в Экземпляр нархи

2- боб. ШОИР МУҲАММАД АЛИНИНГ ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНАСИНИ ЯРАТИШ АХБОРОТ МОДЕЛИ, АЛГОРИТМИ ВА ҚИДИРУВ ТИЗИМЛАРИ

2.1. Шоир Муҳаммад Алининг ижод йўли ва ҳозирги фаолияти

Шоир Муҳаммад Али Андижон вилоятининг Бўз туманида 1942 йили дунёга келди. 1959 йили ўрта мактаби тамомлади. 1960 йили Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси томонидан Москвадаги М. Горкий номи Адабиёт институтига ўқишга юборилди. Муҳаммад Али 1966 йилда институтни тамомлаб, Тошкентга қайтади ва Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида муҳаррирлик вазифасида ишлай бошлайди. Шоирнинг илк шеърлари ўқувчилик йилларидаёқ вақтли матбуотда босилади. Биринчи йирик асари «Машраб» (1966) дostonидир. Шундан кейин «Фазодаги ҳислар», «Шафак», «Оталар юрти», «Алвон чечаклар», «Достонлар», «Ҳаёт садоси (рус тилида, 1975), «Ниначи ҳақида эртак» (1976) «Оқ нур» (1977), «Илҳом париси» (1980), «Боқий дунё» (1981), «Севсам, севилсам» (1983), «Соз» (рус тилида) номи китоблари ўқувчилар қўлига теги. Унинг «Дўстлик йўли» номи шеър ва дostonлари (1990) қозоқ ва қорақалпоқ тилларида нашр этилган.

Маълумки, Муҳаммад Али шоир, публицист ёки таржимон эмас, у романапис сифатида ҳам шаклланиб бормоқда. Унинг «Боқий дунё» (1981) шеърый романи Мирмуҳсиннинг «Зиёд ва Адиба», Барот Бойқобиловнинг «Шукуҳли карвон», «Нотинч Хуросон», «Юлдузли осмон» каби шеърый романларига ҳамроҳандир. Адибнинг «Сарбадорлар» (1990) романи эса насрий эпик асар бўлиб, икки китобдан иборатдир. Айни чоғда у тарихий роман сифатида ХИВ асрадаги энг ёрқин тарихий-ижтимоий воқеаларни — сарбадорлик ҳаракати тарихини қамраб олганлиги билан характерланади. Энг муҳими, бугун халқимиз эришган мустақиллик учун кураш илдизларини, манбаларини тушунишга йўл очади. Шунинг ўзи романининг замонавий қимматини тайин этади. Айтиш мумкинки, Муҳаммад Али кўп қиррали ижодкорлардан. Унинг «Ошиқ бўлма, ҳақ дийдорин кўрса бўлмас» (1992) номи публицистик мақолалар тўплами ҳам шундан қафолат

беради. У айни чоғда моҳир таржимон. Республика таржимонлар марказининг раҳбари сифатида ҳам фаол ижод билан банд. Уфилология фанлари номзоди (1992), Ўзбекистон халқ ёзувчиси ҳамдир (1992). Шоир Муҳаммад Али Пушкин, Байрон, Митскевич, Тагор, Абай, Туманян ва бошқалар асарларини, буюк ҳинд эпоси «Рамайна»ни ўзбек тилига ўгирди.

2.2. ЭК яратиш ва фойдаланишнинг ахборот модели

Ахборот модели - бу объект модели бўлиб, у ахборот кўринишида тақдим этилиб, объектга тегишли параметрлар ва ўзгарувчан катталиклар, улар орасидаги боғланишлар, объектга кириш ва чиқиш ҳамда моделга кирувчи катталикларни ўзгариши тўғрисидаги ахборотларни узатиш имкониятини яратиб объект турли ҳолатларда моделлаштира олиши керак.

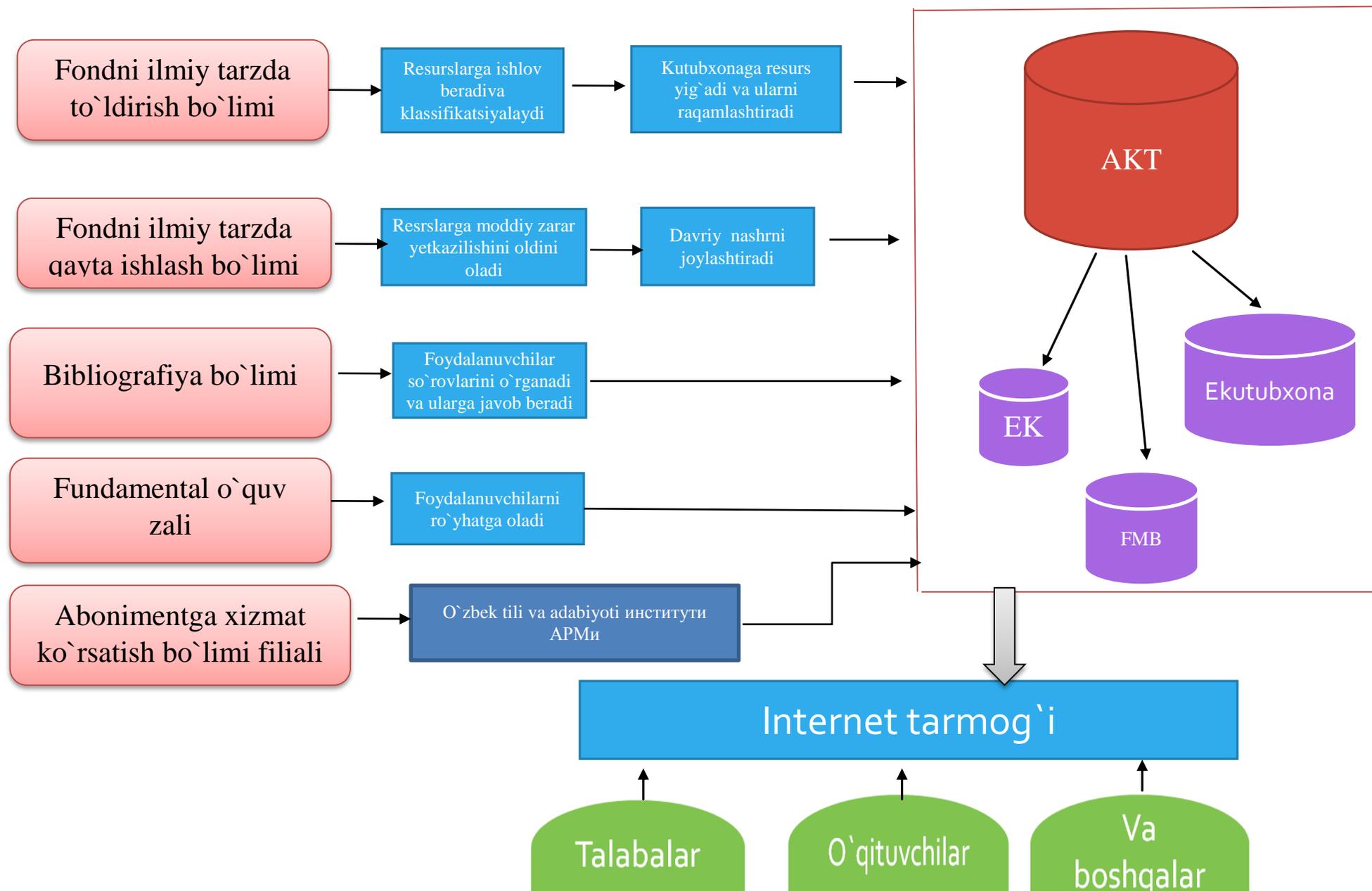
Ахборот модели – бу объект, жараён, ходисаларнинг жиддий ҳоссалари ва ҳолатларини ҳамда уларнинг ташқи олам билан ўзаро боғланишини характерловчи ахборотлар мажмуидир.

Ахборот модели тавсифли ва формал қисмларга бўлинади.

Тавсифли ахборот моделлари – бу табиий тилда оғизаки ёки ёзма шаклда яратилади (яъни инсонлар орасидаги мулоқот тилида; Инглиз, рус, ўзбек ва бошқа)

Формал ахборот моделлари – бу формал тилда яратилади (яъни илмий, касбий ёки ихтисослаштирилган) Формал моделларга мисоллар: барча кўринишдаги формулалар, жадваллар, графлар, карталар, схемалар ва бошқалар)

Ахборот модели бу мен яратаётган электрон кутубхонанинг асосий ташкил этувчиси бўлиб, адабиётшунос олим Собир Мирвалиевнинг асарларининг классификациясини кўриб ўтамиз. Қуида Собир Мирвалиевнинг электрон кутубхонаси ахборот моделини кўриб ўтамиз.

Юқоридаги ахборот модели блок-схемасининг тавсифини келтириб
отамиз

Блок-схема	Тавсифи
Фундаментал ўқув зали	Фойдаланувчиларни рўйхатга олади Фойдаланувчилар сўровларини ўрганади ва уларга жавоб беради
Фондни илмий тарзда қайта ишлаш бўлими	Ресурсларга моддий зарар етказилишини олдини олади Вақтли матбуот нашрларини жойлаштиради
Фондни илмий тарзда тўлдириш бўлими	Кутубхонага ресурс йиғади ва уларни рақамлаштиради Ресурсларга ишлов беради Ресурсларни классификациялайди
Библиография бўлими	Фойдаланувчилар сўровларини ўрганади ва уларга жавоб беради
Абониментга хизмат кўрсатиш бўлими филиали	Олий ўқув юрти факултетлари учун фаолият юритувчи бўлим. Унинг таркибига барча факултетлар, талабалар турар жойларидаги кутубхоналар киради
ЭК	АКТнинг асосий ташкил этувчиларидан бири бўлиб унда ресурсларга киритилган электрон каталог сақланади
Экутубхона	Олий ўқув юрти АРМининг элестрон кориниши бўлиб, унда ресурсларнинг тўлиқ матни жойлашритилган

Интернет тармоғи	Талабалар, ўқитувчилар ва бошқа аҳоли қатлами ва бошқа соҳа вакиллари кутубхона хизматидан масофадан интернет тармоғи орқали фойдаланишлар мумкинлиги айтиб ўтилган.

2.3. ЭК яратиш ва қидириш алгоритми

Алгоритм – берилган натижага эришиш учун қилиниши керак бўлган аниқ кўрсатмалар кетма-кетлиги. Алгоритм кенг маънода фақат компьютерга оид атама бўлмай, балки унда берилган кўрсатмаларни бажара олувчи ҳар қандай нарсага оиддир.

Алгоритм — маълум бир турга оид масалаларни ечишда ишлатиладиган амалларнинг муайян тартибда бажарилиши ҳақидаги аниқ қоида (дастур). Кибернетика ва математиканинг асосий тушунчаларидан бири.

Алгоритм сўзи Ал – Хоразмий номининг лотинча талаффузидан келиб чиққан бўлиб. Муҳаммад Мусо Ал-Хоразмийнинг X асрда яратилган қўлланмасида келтирилган ўнлик саноқ системасида арифметик амалларни бажариш қоидалари соддалиги туфайли европада ҳам ўнлик саноқ системаси қўлланишига тurtки бўлди. Бу қоидалар таржимасида ҳар бир қоида “Ал-Хоразмий айтадики” деб бошланган ва бора-бора талаффуз туфайли алгоритм тарзида ифодаланиб келган.

Ҳозирги пайтда алгоритм сифатида бирор масалани ишлаш ёки бирор ишни бажариш учун қилиниши керак бўлган тартибланган чекли сондаги аниқ бир қийматли кўрсатмалар кетма-кетлиги тушинилади. Алгоритм тушунчаси кенг маънода таҳлил қилиш мумкин.

Алгоритм ижрочиси-Алгоритмда кўрсатилган буйруқ ёки кўрсатмаларни бажара оладиган абстракт ёки реал (техник ёки биологик) система.

.Алгоритм турлари

Алгоритмнинг учта тури бор: чизиқли, тармоқланувчи ва такрорланувчи.

Чизиқли алгоритм - деб ҳеч қандай шартсиз фақат кетма-кет бажариладиган жараёнларга айтилади.

Тармоқланувчи алгоритм - деб маълум шартларга мувофиқ бажариладиган кўрсатмалардан тузилган алгоритмга айтилади.

Такрорланувчи алгоритм - деб бирон бир шарт текширилиши ёки бирон параметрнинг ҳар хил қийматлари асосида алгоритмда такрорланиш юз берадиган жараёнларга айтилади.

Алгоритмларни турли усулларда тасвирлаш мумкин. Масалан: сўз билан ифодалаш; формулаларда бериш; блок-схемаларда тасвирлаш; дастур шаклида ифодалаш ва бошқалар.

Алгоритмларни блок-схема кўринишда тасвирлаш қулай ва тушунарли бўлгани учун кўп ишлатилади. Бунда алгоритмдаги ҳар бир кўрсатма ўз шаклига эга. Масалан: параллелограмм кўринишдаги белги маълумотларни киритиш ва чиқариш; тўғри тўртбурчак белгиси ҳисоблаш жараёнини; ромб белгиси шартларнинг текширилишини билдиради.

Алгоритм - маълум бир туркумдаги ҳамма масалаларни ечиш учун маълум тартиб билан бажарилиши керак бўлган чекли сондаги буйруқлар кетма-кетлигидир.

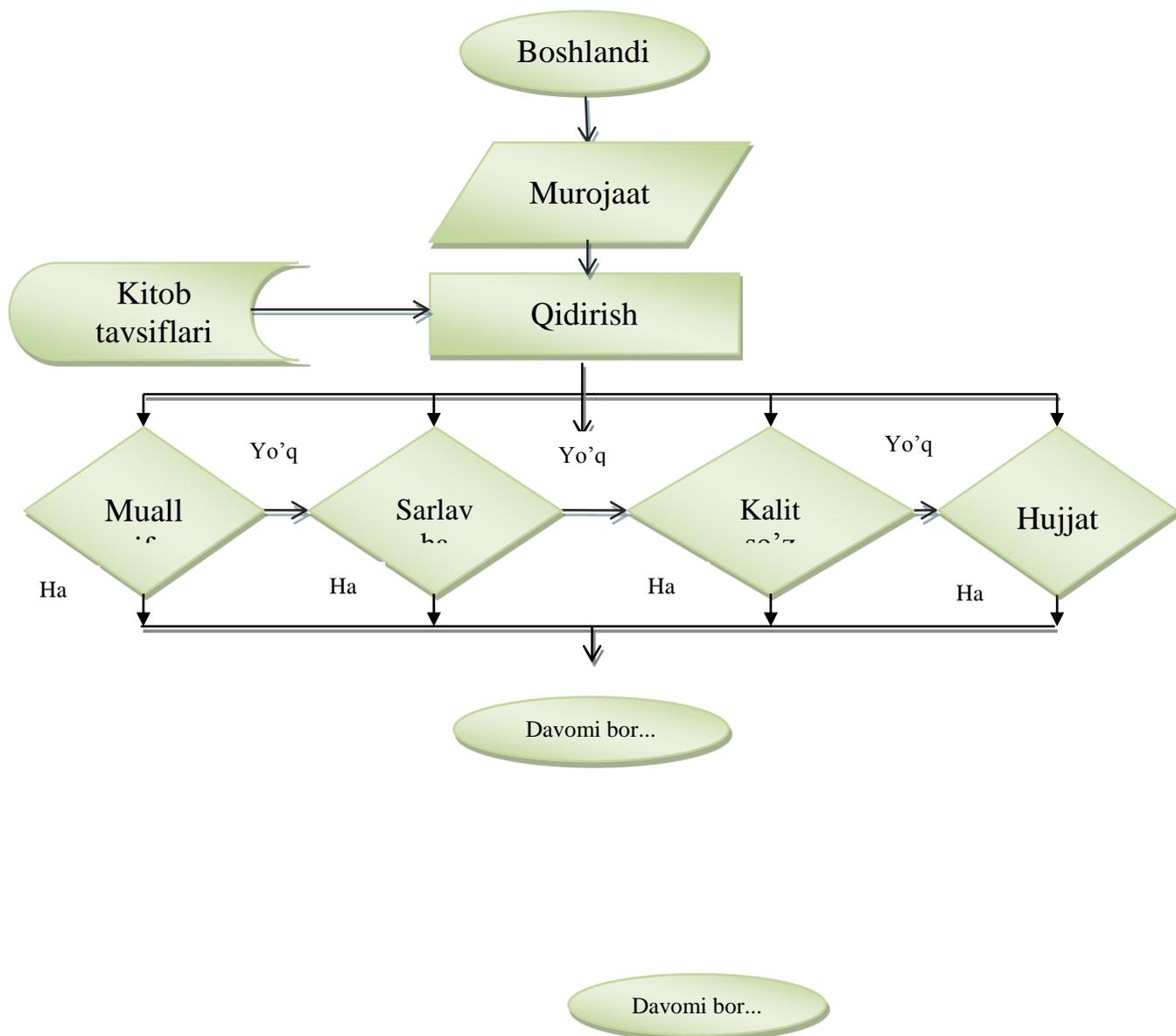
Маълумотлар базаси- марказлаштирилган маълумотлар омбори. Маълумотларни ўқиш сақлаш, қайта ишлаш ва қидириш учун мўлжалланган. Ўзининг тезлиги билан ажралиб туради. Ахборотни автоматлашган кўринишда олишга, қайта ишлашга мўлжалланган машинада о'қиш учун мослаштирилган ва қўйилган.

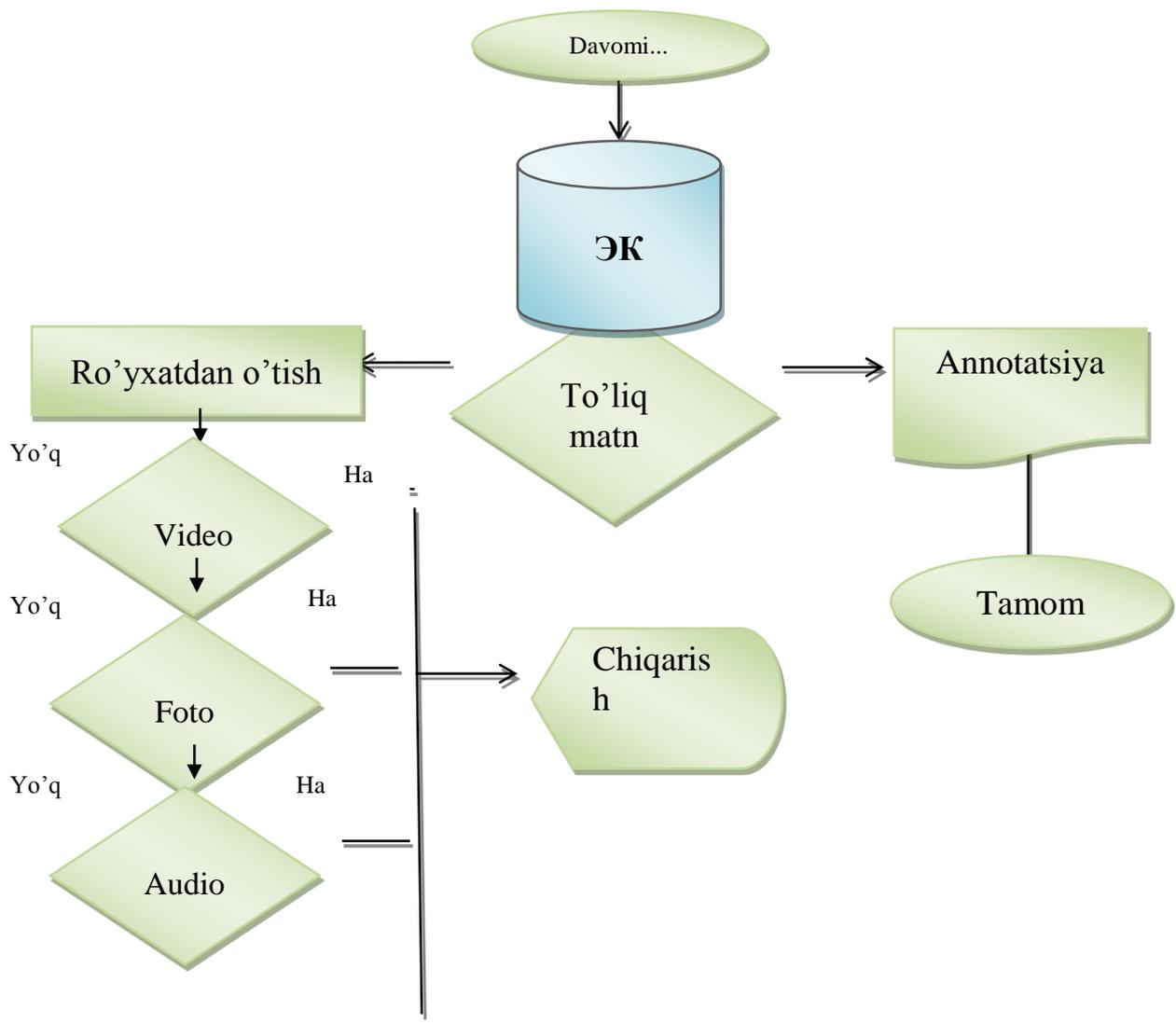
Битирув малакавий ишини яратиш давомида алгоритмга бир неча маротаба мурожат қилинади. Битирув малакавий ишини яратиш мобайнида қуйидаги алгоритмлар яратилинади:

1. Яратиш алгоритми
2. Қидириш алгоритми

Қуида Битирув малакавий ишини яратиш ва қидириш алгоритмини кўришимиз мумкин:

**Электрон каталогни шакллантириш ва маълумотларни қидириш
алгоритм блок схемаси**

2- БОБ бўйича хулоса

Бугунги кунда тараққиёт жуда тез ривожланмоқда ва жуда тез ўзгармоқда. Деярли ҳар дақиқада сайёрамизнинг турли бурчакларида ўзгаришлар, янгилашнилар ва кутилмаган воқеа ҳодисалар содир бўлмоқда. Ҳар бир кунимиз кучли информатсия оқими остида кечмоқда. Информатсия оқими бизни уйда, ишхона ва та'тилда та'қиб этади. Инсон информатсия та'сиридан холи нормал фаолият юрита олмайди. Ҳаётни англаш, уни ўрганиш информатсияларни йиғиш ва ўзлаштириш орқали кечади. Инсоннинг билимлилик даражаси ҳам ма'лум давр ичида шахс томонидан ўзлаштирилган информатсияларнинг кўп ёки озлиги билан белгиланади.

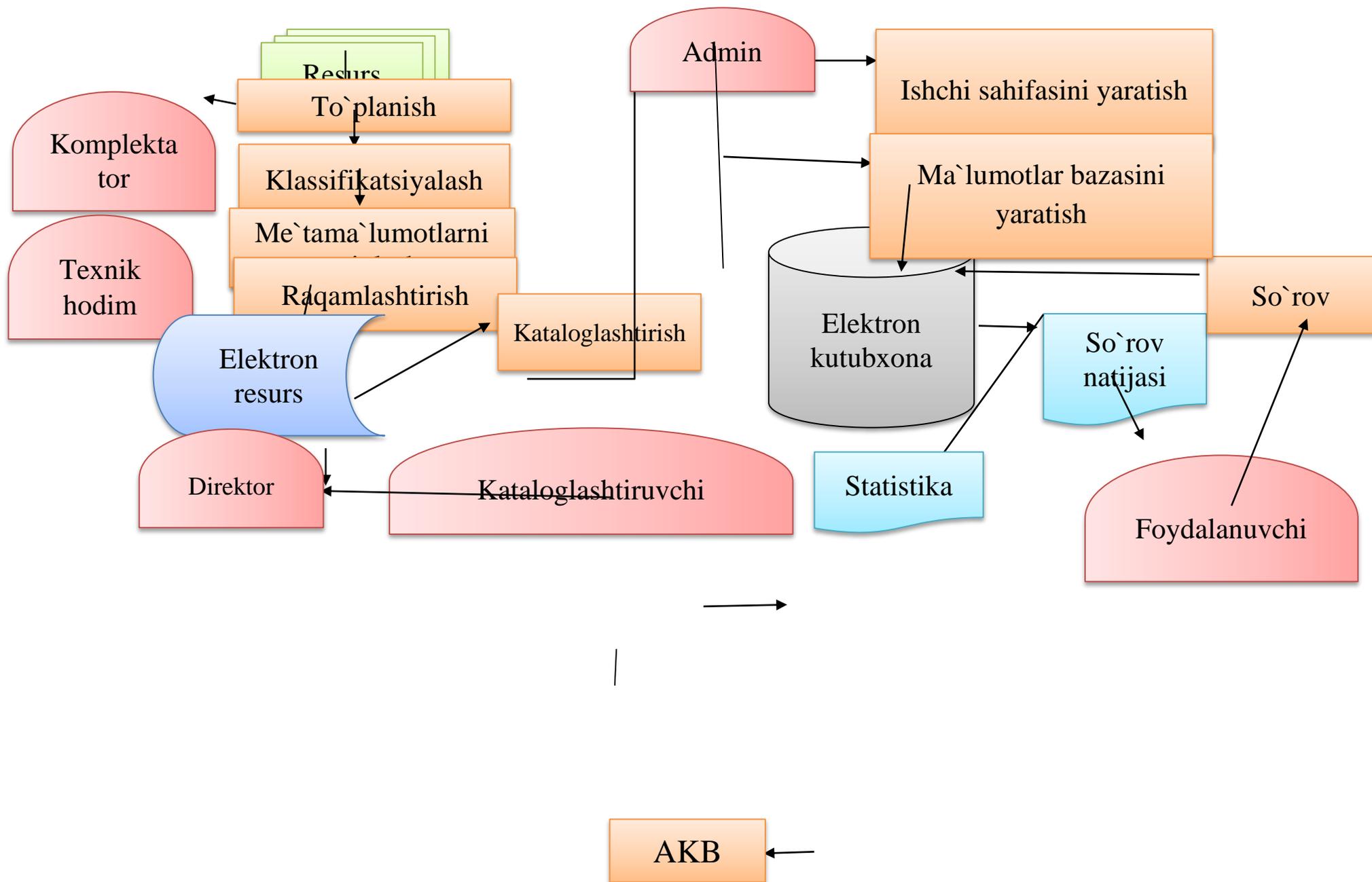
XX аср адабиёти ва шеъриятдан фойдаланиш учун талабаларга, ўқитувчиларга ва мошқа шу соҳадаги мутахассисларга Муҳаммад Алининг асарларидан фойдаланиш учун қулайлик яратиш.

3- БОБ. ШОИР МУҲАММАД АЛИНИНГ ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНАСИНИНГ ТАДБИҚИ ВА УНДАН ФОЙДАЛАНИШ

1.1. Шоир Муҳаммад Алининг электрон кутубхонасидан фойдаланиш функционал тузилмаси

Функционал структура - инглизча (функционал структуре) сўздан олинган бўлиб, фаолият жараёнларининг функционал эл_эментлари орасидаги алоқани акс эттирувчи деган маънони англатади. Эле_ментлар деганда эса, фаоллик вақти ва чегарасида локаллаштирилган фаолият жа_раёнларининг йўналтирилган ҳаракати ва фазаси маъноси англашилади. Психик фаолиятнинг тизимли тавсифида методологик жиҳатидан таянч нуқталар бўлиб қуйидагилар хизмат қилади: элементлар типологияси (қидирув, таниш моддий ёки маҳсулий функцияларга юналтирилган); элементлар орасидаги муносабатларнинг типлари (генетик, функционал ва бошқа) улар элементларнинг ўзаро боғлиқлигининг тартибини ха_рактерлайди. Эл_эментлар бир хил (улар асосий ва ишлаб чиқилган) бош ва иккинчи даражали деб ажратиш мумкин; турли даражадаги функционал структура турли хил элементларга мос келади. Ю_қори да_ражада бажарилган функциялар шаклида элементларни ташкил этиш қоидасига кўра нисбатан алоҳида ди_ференцияллашган бўлади. Функционал структуранинг элементлари муносабатлари тушунчаси фа_олиятнинг мураккаб ша_клини тавсифлаш учун восита сифатида хизмат қилади. Бу воситалар фаолият ту_р_ларининг объектив характеристикасини ҳаракатини ва уларнинг амал қилиш хусусиятларини акс эттириш учун ҳам қўлланилади. Улар фа_олиятни мумкин бўлган муносабатлар орасидаги ва алоқа типлари ор_асидаги ўзаро би_рлик тизими каби тақдим этишга имкон беради.

Муҳаммад Алининг электрон кутубхонасининг функционал тузилмаси

Ресурс- Муҳаммад Али асарлари, мақолалари, романлари, ҳамда муаллиф ҳақида ёзилган асар ва мақолалар.

Тўпланиш-муаллифнинг ресурсларини бир жойга жамлаш

Комплектатор- Тўплаш вазифасини бажарувчи ҳодим

Меътамалумотларни аниқлаш - ресурсларни асар, мақола, муаллиф ҳақидаги мақолаларга ажратиш

Рақамлаштириш-ресурсни сканерлаш ҳамда керакли форматларга ўтказиб сақлаш

Техник ҳодим- Рақамлаштириш жараёни билан шуғуллануви ҳодим

Электрон ресурс- рақамлашритилган барча ресурсларни жамланмаси

Каталоглаштириш - ресурсларни хронологик, системали, алфавит, предметли шаклда ажратиш ва тартибга солиш.

Каталоглаштирувчи - каталоглаштириш жараёни билан шуғуллаувчи шахс

Админ – тизимни бошқарувчи автоматлаштирилган иш ўрни бўлиб, функционалтузилмамида админ маълумотлар базасини яратади ҳамда ишчи саҳифани яратади.

Ишчи саҳифани яратиш – метамаълумотлари алоҳида ресурсларни тизимга тартибли киритиш учун ишчи саҳифа яратилинади.

Электрон кутубхона – каталоглаштирилган китобларни тўплами бўлиб, у қуйдагилардан ташкил топган элестрон каталог, тўлиқ матнли маълумотлар базаси, элестрон кутубхона.

Сўров – фойдаланувчи томонидан бирон ресурсга бўлган эҳтиёж

Сўров натижаси-сўровга нисбатан элестрон кутубхонадан чиққан натижа

Фойдаланувчи – элестрон кутубхонага мурожаатлар ва сўровлар жўнатуви шахс

Статистика -сўровлар натижа қай даражада қониқарли амалга оширилаётганини ҳисобловчи қисм

Директор - элестрон кутубхона бошқарувчиси ҳамда статистикани мунтазам кутариб борувчи ҳодим

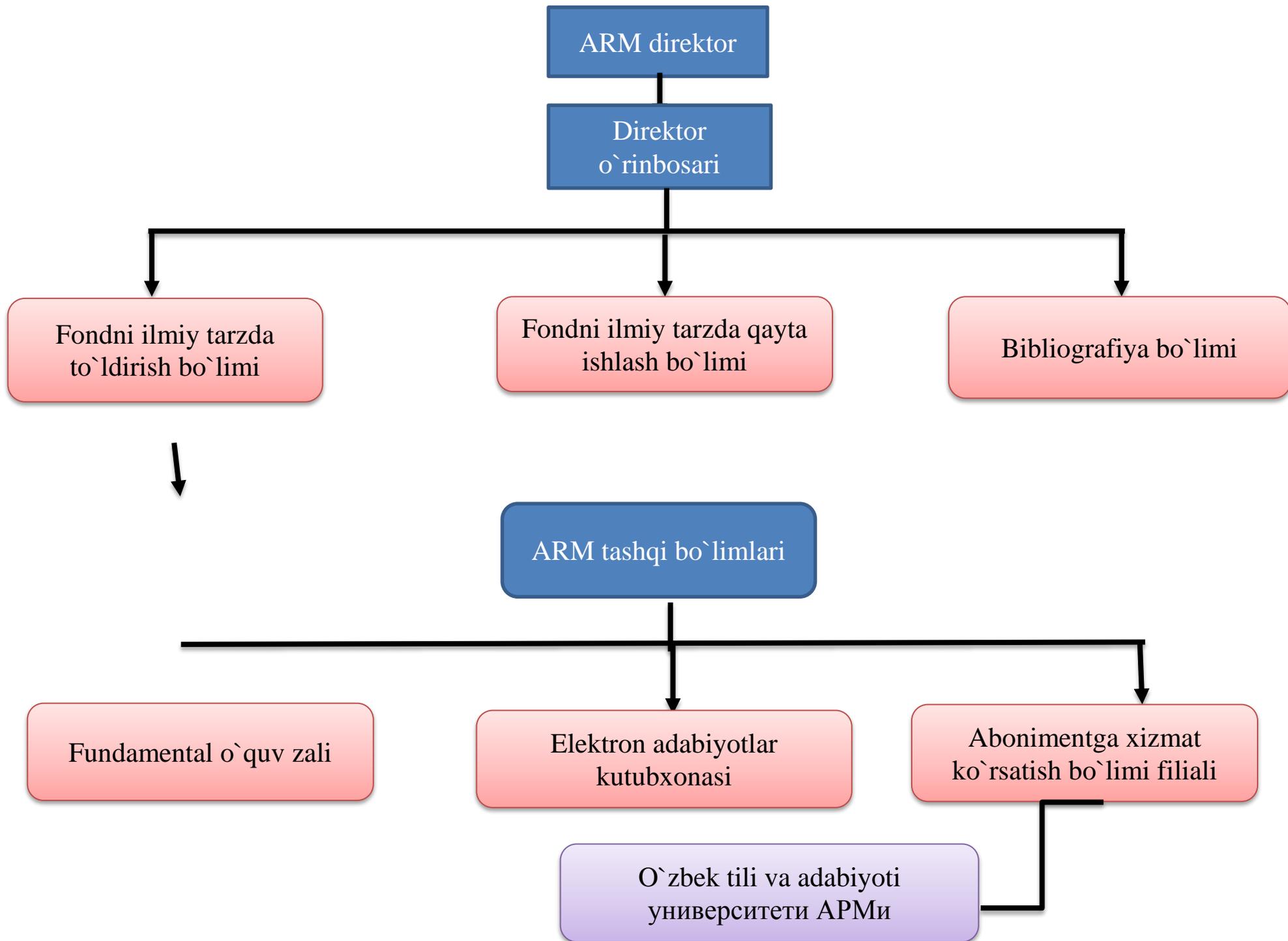
3.2. Шоир Муҳаммад Алининг электрон кутубхонасидан фойдаланиш ташкилий тузилмаси

Ташкилий тузилма – бу хизмат вазифалари ва ма'сулияти нуқтаи назаридан ташкил этиш доирасида лавозимларнинг о'зaro муносабатини акс эттирувчи график схема. Ташкилий тузилмалар бутун тизимнинг ҳаёт фаолияти, бажариладиган вазифалар, жавобгарлик ва масъуллиқ, ҳаракат доираларини белгилаб беради Ташкилий тузилманинг 3 та хили мавжуд:

1) *Чизиқли ташкилий тузилма*. Бунда ташкилотларнинг битта менежер гуруҳ раҳбари ёки о'рта бо'г'индаги менежер назоратчиларининг раҳбари бо'либ фаолият юритади.

2) *Функционал тузилма*. Бунда бош менежер турли хил вазифаларни бажарувчи менежерлар гуруҳини назорат қилади.

3) *Чизиқли штабли тузилма*. Аниқ вазифани бажарувчи мутахассислар о'рин эгаллайди ва реал ишлаб чиқариш билан банд бо'лган менежерларга тавсиф берилади. Шундай қилиб бу структура чизиқли ва функционал структураларни бирлашмасини акс эттиради.

АРМ директори- АРМдаги вазифаларни бажарилишини назорат килувчи АРМ меъерий ҳуқуқиб базаси билан иш олиб боровчи ҳодим

Директор ўринбосари- бевосита АРМ таркибий бўлимларидаги вазифаларни бажарилишини, муаммо ва таклифларни кўриб чиқувчи ва АРМ директорига етказувчи ҳодим.

Фондни илмий тарзда тўлдириш бўлими- бутлаш бўлими вазифсини бажариб, АРМ фойдаланувчилари кўп сўрайдиган ресурсларни буюртмага беришни ва қабул қилиб уларга техник ишлов беришни амалга оширади.

Фондни илмий тарзда қайта ишлаш бўлими- кутубхонага келган ресурсларга илмий ишлов бериш билан шуғулланади. Фойдаланувчилар томонидан йўқотилган ёки фойдаланиш учун яроқсиз, маънан эскирган китобларни кутубхона фондидан чиқариш билан шуғулланади.

Библиография бўлими – фойдаланувчи томонидан соралган библиографик кўрсаткичларни тузиш билан шуғулланади

АРМ ташқи бўлимлари- кутубхонага бўйсинувчи лекин турли жойларда жойлашган кутубхонанинг таркибий қисмлари

Фундаментал ўқув зали- фойдаланувчиларга хизмат кўрсатувчи асосий бўлиб ҳисобланади.

Электрон адабиётлар кутубхонаси- АРМ таркибидаги ресурсларни элестрон шакли бўлиб, буб ўлимда фойдаланувчилар учун компютерлар тайёрлаб қўйилган.

Абонементга хизмат кўрсатиш бўлими филиаллари- булар олий ўқув юртидаги факултетларга қараб ажратилган кутубхоналар бўлиб, улар ўша факултет қошида фаолият олиб боради. Унинг таркибига 11 та кутубхона киритилади.

Ўзбек тили ва адабиёти факултети кутубхонаси- академик Собир Мирвалиевга тегиши ва улар ҳақидаги ресурслар сақланувчи кутубхона

3.3. Фойдаланувчи қўлланмаси

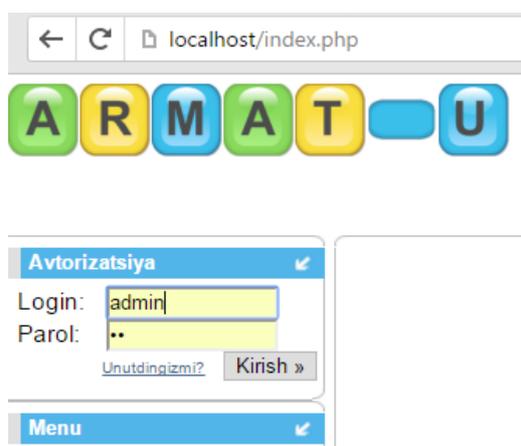
Электрон кутубхонани яратишда КАРМАТ-У автоматлашган тизимдан фойдаланилади. Биринчи навбатда тизимга администратор сифатида кириб, элестрон кутубхонани ишлаши учун муассаса яратилади, маълумотлар базаси яратилади, тизимдан фойдаланиш учун бошқа ходимларга иш жойлари яратилади. Ишнинг иккинчи қисмида тизимга каталоглаштирувчи автоматлашган иш жойига кириб, элестрон каталог яратилинади.

Тизимни ишга тушириш учун Иш столининг пастки қисми ўнг томонида пайдо бўлган пиктограммага сичқончанинг ўнг тугмаси билан чертилади. Натижада, “Очиш” ва “Чиқиш” сўзлари ёзилган панел пайдо бўлади. “Очиш” сўзига сичқонча билан чертиш натижасида АРМАТ тизими ишга туширилади. Тизим ишини тугаллаш учун “Чиқиш” сўзига сичқонча билан чертиш кифоя. Тизимнинг бош саҳифаси қуйидаги 1-расмда келтирилган.

1-расм. Тизимнинг бош саҳифаси

Автоматлашган тизимга Администратор АИЎга кирилади. Бунинг учун логин “админ” ва парол “11” ни киритамиз.

2-расм. Администратор АИЎга кириш учун авторизатсия
Администратор иш жойидан “Муассасалар” бўлимига кириб, “Янги фойдаланувчи қўшиш” деб номланган маълумотнома қаторларини тўлдирилади. Бунда яратилинаётган муассасанинг қисқача номи ва кенгайтирилган номи ўзбек ва рус тилларида киритилади.

Yangi foydalanuvchi qo'shish	
Nomi	TDPI
Kengaytirilgan nomi	Toshkent Davlat Pedagogika Instituti
Nomi (rus)	ТГПИ
Kengaytirilgan nomi (rus)	Ташкентский государственный педагогический институт
Tegishli tashkilot nomi	____
Qo'shish Tozalash	

3-расм. “Янги фойдаланувчи қўшиш” сўровномаси
“Янги фойдаланувчи қўшиш” банди тўлдирилгач, сўровнома пастидаги “Қўшиш” тугмаси босилади. Янги муассаса юқоридага жадвалга энг охирги бўлиб қўшилади. Агар маълумот киритиш жараёнида бирон хатолик бўлган бўлса тахрирлаш тугмаси орқали ўзгартириш киритилиши ёки муассасани умуман ўчириб ташланиши мумкин.

Muassasalar				
Kod	Nomi	Kengaytirilgan nomi		
1	arm	Axborot-resurs markazi		
2	Turin arm	Turin axborot-resurs markazi		
3	rbk	Respublika bolalar kutubxonasi		
5	TDPI	Toshkent Davlat Pedagogika Instituti		

4-расм. Муассасалар рўйхати

Муассаса яратилинган учун таркибда алоҳида маълумотлар базаси яратилинади. Бунинг учун меню таркибдаги “Маълумотлар базаси”га кирилади. Унда “Янги каталог қўшиш” маълумотномас қаторлари тўлдирилади. Янги каталог учун калит сўз ва тўлиқ номи киритилади. Яратилинаётган каталог тип танланади ва ниҳоят муассаса қаторида бундан аввал очилган муассаса номи танланади.

Yangi katalog qo'shish

Kalit so'z:

Nomi:

Tip:

Muassasa:

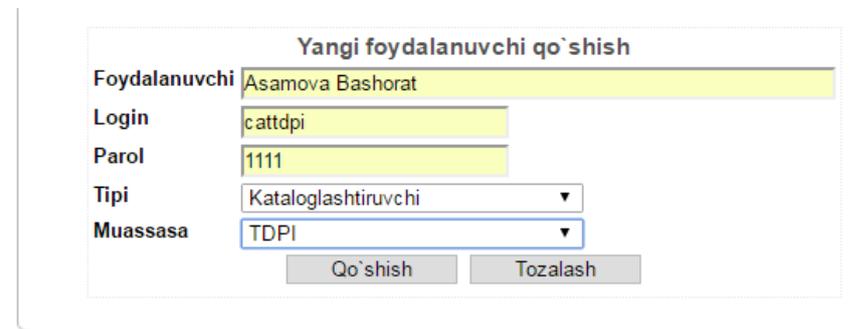
5-расм. Янги каталог қўшиш ойнаси

Янги каталог қўшиш сўровномаси тўлдирилган “Қўшиш” тугмаси босилади.

Ma'lumotlar bazasi(Kataloglar) bo'limi					
Kod	Kalit so'z	Nomi	Tip		
1	arm	Axborot-resurs markazi	Kitobxonga ochiq		
4	sm	Sobir Mirvaliyevning elektron kutubxonasi	Kitobxonga ochiq		

6-расм. Маълумотлар базаси ойнаси

Тизимга муассаса ва маълумотлар базаси боғлангандан сўнг унда фаолияти олиб борувчи ходимларнинг автоматлашган иш ўринлари яратилинади. Муҳаммад Али Аҳмедовнинг элестрон кутубхонасини яратиш учун каталоглаштирувчининг иш жойи керак бўлади. фойдаланувчи ходимнинг ишми шарифи, фойдаланувчи учун алоҳида логин ва парол киритиш керак. Сўнгги бандларда эса фойдаланувчининг типи ҳамда у фаолият олиб борадиган муассаса танланади.

Yangi foydalanuvchi qo'shish

Foydalanuvchi Asamova Bashorat

Login cattdpi

Parol 1111

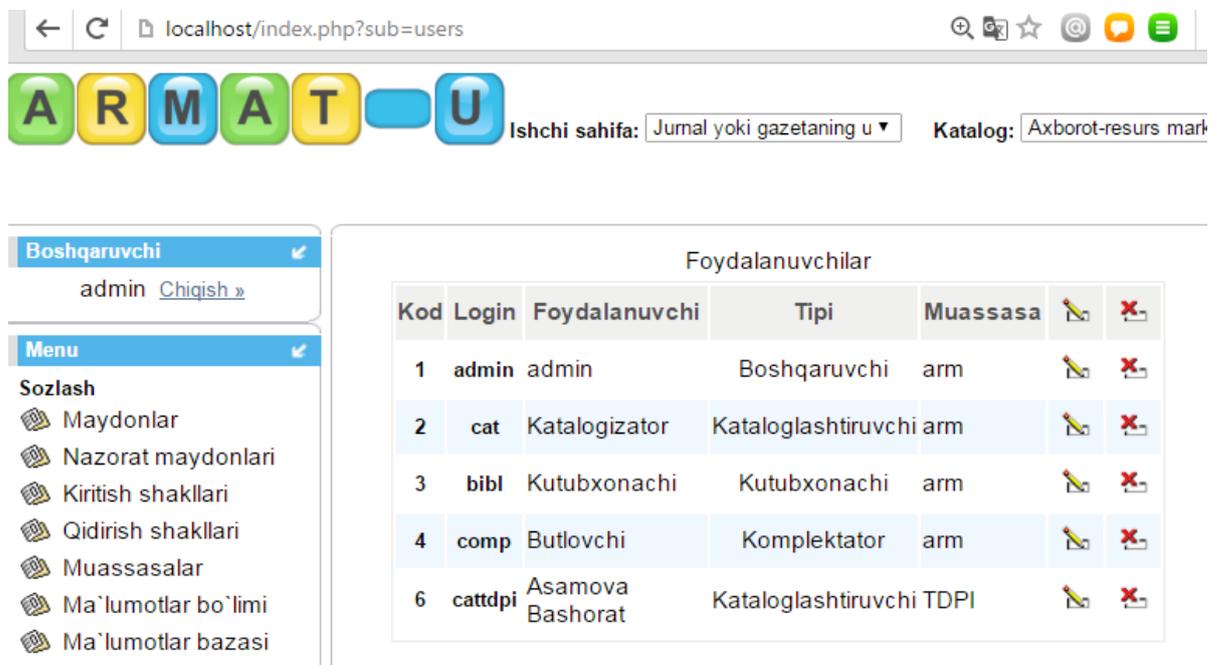
Tipi Kataloglashtiruvchi

Muassasa TDPI

Qo'shish Tozalash

7-расм. Янги фойдаланувчи кўшиш ойнаси.

Маълумотнома тўлиқ тўлдирилгач “Кўшиш” тугмаси босилади. Янги фойдаланувчи ходимнинг исми шарифи фойдаланувчилар каторига кўшилади.

localhost/index.php?sub=users

ARMAT-U

Ishchi sahifa: Katalog:

Boshqaruvchi

admin [Chiqish »](#)

Menu

Sozlash

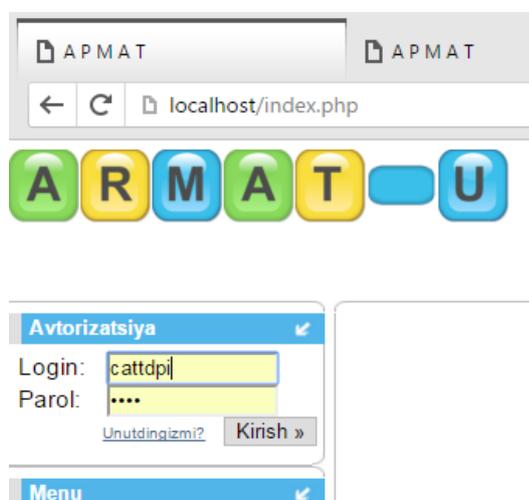
- Maydonlar
- Nazorat maydonlari
- Kiritish shakllari
- Qidirish shakllari
- Muassasalar
- Ma'lumotlar bo'limi
- Ma'lumotlar bazasi

Foydalanuvchilar

Kod	Login	Foydalanuvchi	Tipi	Muassasa		
1	admin	admin	Boshqaruvchi	arm		
2	cat	Katalogizator	Kataloglashtiruvchi	arm		
3	bibl	Kutubxonachi	Kutubxonachi	arm		
4	comp	Butlovchi	Komplektator	arm		
6	cattdpi	Asamova Bashorat	Kataloglashtiruvchi	TDPI		

8-расм. Фойдаланувчилар рўйхати.

Маълумотлар базасини тўлдириш учун тизимга каталоглаштирувчи иш ўрнидан кирилади. Юқорида яратилинган иш ўтнига кириш учун логин “cattdpi” ва парол эса”1111” киритилади. “Кириш” тугмаси босилади.

9-расм. Каталоглаштирувчининг АИЎ авторизатсияси

Каталоглаштирувчининг АИЎдан Электрон каталог бандига кирилади. Ресурслар ҳақидаги маълумот шу ердан “Янги адабиёт қўшиш” бандидан киритилади. Автоматлаштирилган тизим MARC21форматида бўлиб каталоглаштирувчи ҳодим майдонлар рақамлари ҳамда унга киритиладиган маълумотнинг Грамматик жиҳатдан тўғри киритишни билишлари керак.

Kataloglashtiruvchi [Chiqish](#)

Menu

- Kataloglashtirish
 - Avtoritet fayllar
 - Ma'lumotnomalar
 - Elektron katalog**
 - Kitobxonlar
 - Tahrirlash
- Import
- Qidirish
- Kengaytirilgan qidirish

Ma'lumotlar bazasi(Kataloglar) bo'limi

Muassasa:

Kod:

Muallif:

Sarlavha:

Ochqich so'z:

Inventar raqam:

[Yangi adabiyot qo'shish](#)

Kod	X	Nomi	Soni			
1	☐	Mirvaliyev S. o'zbek adiblari / Mirvaliyev S. - Toshkent : Fan, 1996. - 157 bet. - ISBN 974-9943-09-088-9.				

Ko'rsatiladigan soni:

Jami: 1 Ko'rsatildi: 10 1

[Yangi adabiyot qo'shish](#)

10-расм. Электрон каталог ойнаси.

Каталоглаштирувчи ресурс киритиш учун аввалам бор ўзига керакли ишчи саҳифани танлаб олиши керак.

Ishchi sahifa:

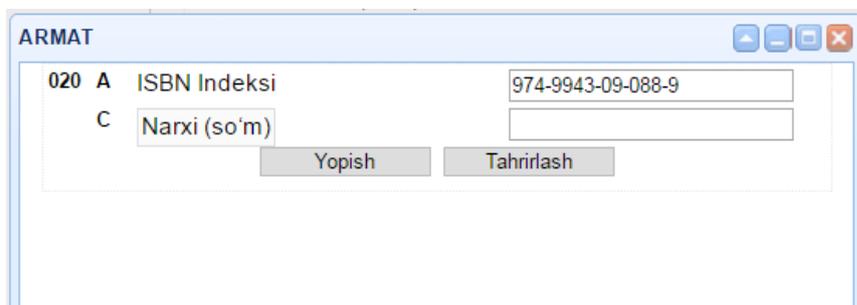
bazasi(Kataloglar)

- Kataloglashtirish
- Nashryotlarning YEK
- Davlat standartlari (GOST)
- Ko'p tomlik nashming tarkibiy qismi
- Ko'p tomlik nashming alohida tomi
- Ko'p tomlik nashming umumiy qismi
- Seriali nashming tarkibiy qismi
- BMI
- Umumiy
- Dissertatsiyalar va avtoreferatlar
- Patent
- Maqola (monografiya)
- Sarlavha bo'yicha tavsif
- Seriali nashming alohida nomeri
- Elektron resurs
- Kartalar
- Notalar
- Jurnal yoki gazetaning umumiy qismi

11-расм. Ишчи саҳифалар рўйхати.

Ишчи саҳифа танлангандан сўнг “Янги адабиёт кўшиш” тугмаси босилади ва тўлдириш учун майдонлар очилади. Майдонлар ресурсда келтирилган маълумотлар асосида тўлдирилиб борилади.

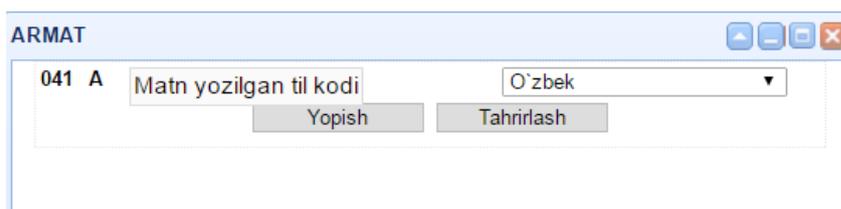
020-майдон ИСБН индекси бўлиб унга китоб ИСБН рақами киритилади. Со1нг таҳрирлаш тугмаси босилади.

The screenshot shows a window titled "ARMAT" with a form for the 020 field. The field is labeled "020 A ISBN Indeksi" and contains the value "974-9943-09-088-9". Below it, there is a sub-field "C Narxi (so'm)" which is empty. At the bottom of the form, there are two buttons: "Yopish" (Close) and "Tahrirlash" (Edit).

12-расм. 020 матдон таҳлили

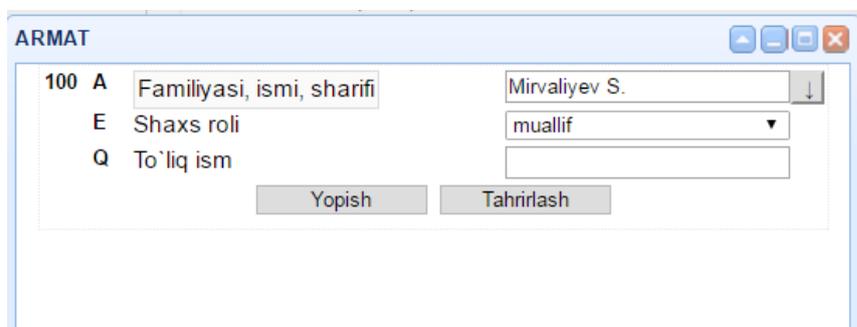
041-майдон Matn ёзилган тили коди. Бу майдонга ресурс ёзилган тилни танлаб қўйилади ва таҳрирлаш тугмаси босилади.

The screenshot shows a window titled "ARMAT" with a form for the 041 field. The field is labeled "041 A Matn yozilgan til kodi" and has a dropdown menu with "O'zbek" selected. At the bottom of the form, there are two buttons: "Yopish" (Close) and "Tahrirlash" (Edit).

13-расм. 041-майдон таҳлили

100 майдон Муаллиф деб номланади. Бу майдоннинг учта майдонистлари бўлиб, 100А майдонга муаллиф фамилия, исми, шарифи киритилади, 100Е майдонга эса Шахс рўли танланади ва таҳрирлаш тугмаси босилади.

The screenshot shows a window titled "ARMAT" with a form for the 100 field. The field is labeled "100 A Familiyasi, ismi, sharifi" and contains the value "Mirvaliyev S.". Below it, there are two sub-fields: "E Shaxs roli" with a dropdown menu showing "muallif", and "Q To'liq ism" which is empty. At the bottom of the form, there are two buttons: "Yopish" (Close) and "Tahrirlash" (Edit).

14-расм. 100-майдон таҳлили

245 майдон сарлавха тўғрисида маълумот деб номланади. 245А майдонга Асосий сарлавха номи, 245Б сарлавха давоми, 245 Х майдонга физик ташувчиси киритилади сўнг таҳрирлаш тугмаси босилади.

245 C	Javobgarlik to'g'risidagi ma'lumot	
A	Asosiy sarlavxa	o'zbek adiblari
B	Sarlavxa davomi	
H	Fizik tashuvchi	Matn
N	Nashr qismining №	
P	Nashr qismining nomi	

Yopish Tahrirlash

15-расм. 245 майдон таҳлили

260 майдон- Чиқиш маълумотлари деб номланади. 260С майдонга нашр этилган йили, 260А Нашр қилинган жой номи, 260Б майдонга Нашриёт номи киритилади ва таҳрирлаш тугмаси босилади.

260 C	Nashr etilgan yil	1996
A	Nashr ?ilingan joy	Toshkent
B	Nashriyot	Fan

Yopish Tahrirlash

16-расм. 260-майдон таҳлили

300 майдон Физик тавсифи деб номланади. 300А майдонистига ресурс неча бетдан ташкил топгани ёзилади ва таҳрирлаш тугмаси босилади.

300 C	Xujjatning o'lchamlari	
A	Hajm	157 bet
E	Yo'llovchi material	
B	Boshqa fizik xarakteristikalar	

Yopish Tahrirlash

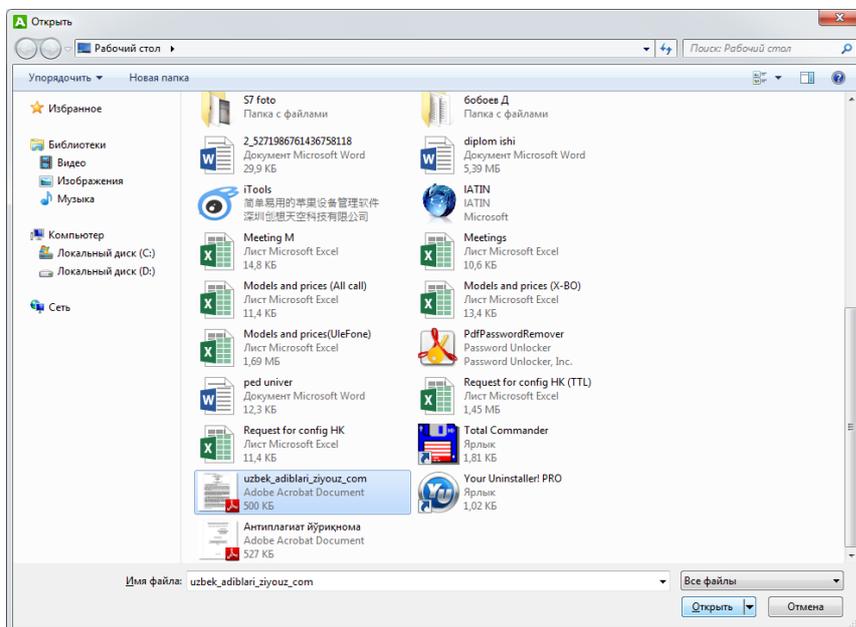
17-расм. 300-майдон таҳлили

Каталоглаштирувчи томонидан яна бир вазифа 520А майдонда ресурсга аннотатсия ёзиш керак бўлади. Бунда асосан ресурс кимлар учун мўлжалланганлиги, нима ҳақида эканлигини ёзиб ўтилади.

440	Seriya to'g'risida malumot	
500	Ilova	
520 A	Annotatsiya	Ushbu qo'llanma o'zbek adiblari haqidagi xrestomatiya hisoblanadi. ushbu nashrda adiblar haqidagi ma'lumotlar keltirib o'tilgan.
650	Asosiy rukn	+
773	Asosiy yozuv sarlavhasi	+

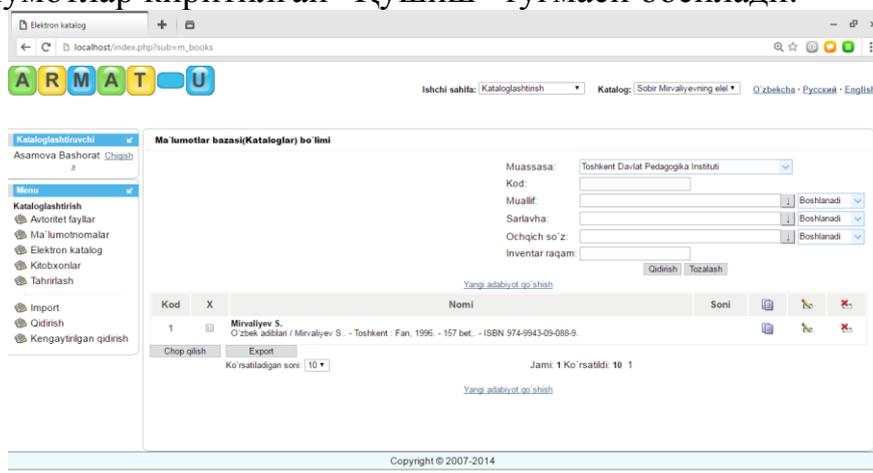
18-расм. 520А майдон таҳлили

900А майдонда ресурснинг рақамлаштирилган тўлиқ матни киритилади. Бунда “Выберите файл” тугмаси босилади ва очилган ойнадан тўлиқ матнга йўл тузилади. “открыть” тугмаси босилади.

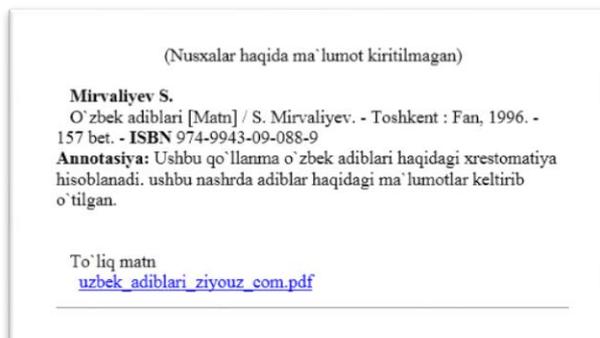
19-расм. Тўлиқ матни улаш таҳлили

Барча маълумотлар киритилган “Кўшиш” тугмаси босилади.

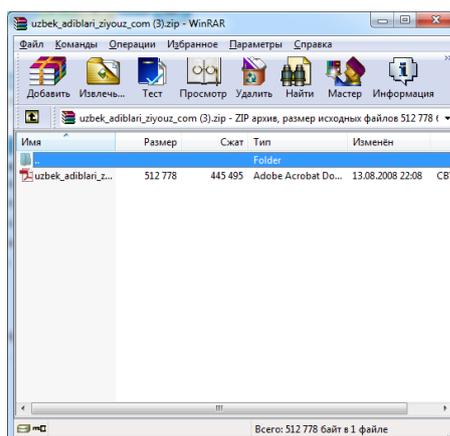
20-расм. Электрон каталог ойнаси.

Тўлиқ матни очиш учун каталогга белги қўйиб “Чоп этиш” тугмаси босилади. Ворд файли сақланади, бу ворд файлида ресурсни библиографик ёзуви ва тўлиқ матни учун ҳавола берилган. Тўлиқ матнини очиш учун “сонтрол” тугмаси билан сичқончанинг ўнг тугмаси босилади.

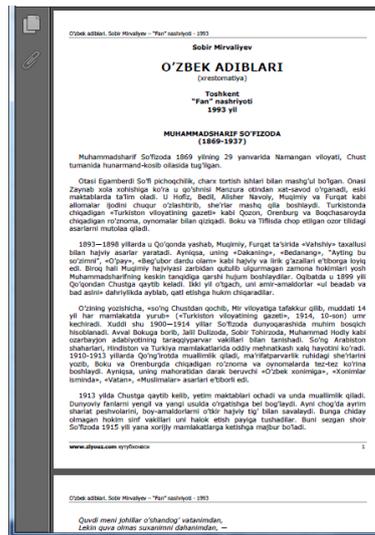
21-расм. Чоп этилган Ворд файли

Бу ресурсга zip архив файли уланган. Браузерда айнан шу zipланган файлни очиб берди.

22-расм. Зип файли

Зип файли ичидан пдф файли тўлиқ матн бўлиб уни очиш учун сичқончани ўнг томонини босиш кифоя.

23-расм. Тўлиқ матн

3- боб бўйича хулоса.

Бу боб Битирув малакавий ишимизнинг асосини очиб берувчи боб саналади. Биринчи навбатда бу бобда адабиётшунос олим Муҳаммад Алининг ҳаёти ва ижоди ҳақида сўз юритилди. Унда битирув малакавий ишининг ахборот модели ишлаб чиқилди ва унинг мазмуни ёритилди. Электрон кутубхона яратишда фойдаланиш учун яратиш ҳамда қидирув алгоритмлари блок-схемаси чизилди.

Электрон кутубхонанинг ишлаш фаолияти функционал тузилмада кўрсатилди. Ҳамда электрон кутубхонадан фойдаланиш учун фойдаланувчи йўриқномаси тузиб кўрсатилди.